

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Tereza Tomášová

Modernizace a demokratizace Turecka

Bakalářská práce

Praha 2008

Konzultant práce: Doc. PhDr. Rudolf Kučera CSc

Bibliografický záznam

TOMÁŠOVÁ, Tereza. *Modernizace a demokratizace Turecka*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, 2008. 75 s. Vedoucí bakalářské práce Prof. Doc. PhDr. Rudolf Kučera CSc.

Anotace

Bakalářská práce „Modernizace a demokratizace Turecka“ pojednává o procesu demokratizace v Osmanské říši a Turecku. Snažím poukázat na to, že zde probíhaly reformy a modernizace po několik století. Začaly již v Osmanské říši a pokračují i v současnosti. Na začátku své práce se zaměřuji na proces zániku Osmanské říše a na reformy Kemala Atatürka, který měl velký vliv jak na vytvoření Turecka v dnešním rozsahu, tak na jeho politickém uspořádání. Provedl velkou řadu významných reforem, které přispěly především k modernizaci a orientaci na Západ. V dalších částech pak rozebírám politický systém Turecka a jeho ekonomickou situaci v různých periodách od druhé světové války po rok 2000. V předpolední kapitole se věnuji politickému systému současného Turecka a analyzuji jeho cestu do Evropské unie. Poukazuji na to, že turecké členství by mohlo být impulsem pro demokratizaci i v jiných zemích. Poslední kapitola se pak zabývá problémy demokratizace v Turecku a muslimském světě. V závěru rozebírám možné cesty, kam by se Turecko mohlo orientovat v budoucnosti.

Annotation

Bachelor thesis „Modernization and democratization of Turkey“ deals with the process of democratization in Ottoman Empire and Turkish republic. Paper`s first attempt is to examine the fall of the Ottoman Empire and Kemal Atatürk`s reforms. He had a major influence in creating Turkey in present extent and also in establishing Turkish political system. Atatürk made a number of radical reforms which changed the traditional face of Turkey. His attempt was to bring Turkey closer to Europe. The paper then continues with analyzing political system and economy situation in Turkey after the Second World War till the end of 20th century. Semifinal chapter examines political system of present Turkey and explores the way of Turkey to the European Union. The last chapter analyzes problems of democracy in Turkey and in the other Muslim states. The conclusion examines possible orientations of the country in the future.

Klíčová slova

Turecko, demokratizace, náboženství, modernizace, Blízký východ, Evropa, členství, politické strany, armáda.

Keywords

Turkey, democratization, religion, modernization, Middle East, Europe, membership, political parties, army.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 14. května 2008

Tereza Tomášová

Obsah

Obsah	4
Úvod	6
1. Osmanská říše	9
1.1 Rozpad Osmanské říše	9
1.1.1 Mladoturecké hnutí	12
1.2 Arménská otázka	15
2. První Turecká republika	17
2.1 Vznik Turecka	17
2.2 Osobnost Kemala Atatürka	19
2.3 Reformy Kemala Atatürka	20
2.4 Zahraniční politika	24
2.5 Situace po roce 1938	25
3. Vývoj po 2. světové válce	26
3.1 Léta 1945-1960	26
3.1.1 Návrat k islámu	27
3.1.2 Vztah s velmocemi	28
3.1.3 Éra Demokratické strany	30
3.1.4 První převzetí moci armádou roku 1960	32
3.1.5 Zahraničně- politická orientace	33
3.2 Druhá Turecká republika 1960-1980	34
3.2.1 Süleyman Demirel a Bulent Ecevit	36
3.2.2 Ultimátum armády 12. 3. 1971	37
3.2.3 Hospodářská situace	39
3.2.4 Zahraniční situace za druhé republiky	40
3.2.5 Konec 2. republiky	41
3.3 Léta 1980- 2000	42

3.3.1 Turgut Özal předsedou vlády	43
3.3.2 Hospodářská situace	44
3.3.3 Kurdská otázka	45
3.3.4 Zahraniční politika v 80. letech	47
3.3.5 1991-1999	49
3.3.6 Vláda Bulenta Ecevita	52
4. Současné Turecko	53
4.1 Politický systém 2000- 2008	53
4.2 Vztahy Turecka a Evropské unie	56
5. Problémy demokracie v Turecku a islámských zemí	60
Závěr	67
Abstract	69
Seznam použité literatury	71

Úvod

Téma modernizace a demokratizace Turecka jsem si vybrala proto, že mně velmi zajímá problematika demokratizace islámských zemí. Turecko je v dnešní době zemí s převládajícím islámským náboženstvím, která na cestě demokratizace postoupila nejdále. Ve své práci bych se chtěla zaměřit na výzkum toho, jestli vůbec lze zavést fungující demokracii v islámských zemích a zda tomu povaha islámského náboženství neodporuje. Dále mně zajímá otázka přechodu k demokracii, jak k němu může dojít a zda za ním ve většině případů stojí především osobnost, která nastolí svou liberální autokracii demokracii, jako tomu bylo právě v Turecku. Větší pozornost bych pak chtěla věnovat právě Kemalovi Atatürkovi a jeho reformám, které podstatně a radikálně změnil tvář Turecka. Za jeho vlády došlo k oddělení církve od státu, bylo uděleno volební právo ženám a země se počala orientovat na Západ. Reformy však nebyly dotáhnuty dokonce, nedošlo především k hospodářské a ekonomické transformaci, která je velmi důležitá. Demokracie se totiž může udržet především pokud je v dané zemi určitá životní úroveň a vzdělanost, což se zde zcela nezdařilo.

Dnešní Turecko je zemí výrazných rozdílů mezi obyvatelstvem. Především východ země se stále potýká se silnou negramotností a chudobou. Turecká vláda tvrdí, že je tato země mostem mezi „Západem a Východem“ a obyvatelé Turecka se asi tak i cítí. Řada z nich by chtěla patřit k Evropské unii, zároveň je ale stále čeká dlouhá cesta, než tam dojdou.

K tomu, aby byla tato země více demokratizována, bude potřeba celá řada reforem, kterými se budu zabývat ve své práci. Jedná se pak jak o změnu hodnot a přístupů, tak o úpravu politického systému, do něhož stále nejsou vpuštěny všechny politické strany. Právě tato reforma však může zapříčinit vstup islamistických stran, což může být spíše krokem vzad. Jaká je tedy správná cesta? Co všechno Turecko čeká před tím, než bude patřit mezi vyspělé západní země? Může k tomu vůbec dojít? Právě těmto otázkám bych se chtěla ve své bakalářské práci věnovat.

Na začátku své práce se zaměřím na otázku zániku Osmanské říše, jež byla ve své době nazývána „nemocný muž na Bosporu.“ Budu se věnovat důvodům jejího zániku a vztahům s mocnostmi. Chtěla bych zde také zdůraznit, že již v průběhu 18. století docházelo v Osmanské říši k řadě reforem a její orientaci na Západ. Došlo ke vzniku parlamentu, ústavy i prvních politických hnutí. Zároveň bych se také chtěla zmínit o Arménské otázce, která je i v současnosti aktuální.

Dále se budu zabývat vznikem Turecka, bojem za jeho nezávislost a jeho územním problémům i vztahům k Řecku a jiným mocnostem. Po té se zaměřím na osobnost Kemala Atatürka, který měl velký vliv jak na vytvoření Turecka v dnešním rozsahu, tak jeho politickém uspořádání. Provedl velkou řadu významných reforem, které přispěly především k modernizaci a orientaci na Západ.

Ve čtvrté části své práce se budu věnovat vývoji Turecka po druhé světové válce až po rok 2000. V každém časovém období rozeberu politický systém dané doby, zahraniční vztahy k velmocím a ekonomickou situaci. Velký vliv zde měla Velká Británie, Německo, Francie, SSSR či USA. Nejdříve budu mapovat politický systém od roku 1945 až po rok 1960, kdy poprvé zasáhla armáda. Ta sama sebe označuje strážcem tureckého demokratického systému a zasahuje pokaždé, když cítí, že je ohrožen. V této době došlo i k návratu k islámským hodnotám, i když plně pod kontrolou státu. Dále pak budu rozebírat situaci za druhé Turecké republiky v letech 1960 až 1980, kdy armáda zasáhla do politického systému hned dvakrát: roku 1971 při hrozící islamizaci země a roku 1980 při nezvladatelné politické, ekonomické a sociální krizi. Dalším obdobím, které bych pak chtěla rozebrat jsou léta 1980 až 2000, kdy začala pozvolná liberalizace systému.

Předposlední kapitolou mojí bakalářské práce je pak současné Turecko. Zde bych nejdříve rozebrala současnou politickou situaci především s příchodem nové politické strany AKP. Přesto, že je to typ islámské strany, přihlásila se k sekularizaci politického života a orientaci k Evropské unii. Dále bych se chtěla věnovat zahraniční politice Turecka a to jak k zemím Blízkého východu tak především k Evropské unii. Chtěla bych rozebrat proces žádosti Turecka o členství a pokusit se zdůvodnit, proč by jeho vstup v budoucnosti mohl být kladem pro ostatní islámské země, které by pak mohly podle jeho vzoru uskutečňovat reformy a celkově tím přispět ke stabilitě jak těchto zemí tak našeho kontinentu. Evropa totiž v dnešní době musí čelit problémům, spojeným s imigranty především z muslimských zemí. Měla by se tomu postavit čelem a sama zhodnotit, jaká forma islámu bude do Evropy přicházet. Podle mého názoru by to měl být právě ten druh islámu, jaký by měl být v budoucnosti v Turecku

V poslední kapitole, která se věnuje problematice demokracie v Turecku a jiných islámských zemí bych chtěla analyzovat, zda je demokracie s islámem slučitelná a jaká je problematika politického systému především v Turecku. Je to jak možná islamizace země, která může být spjata i s odepřením členství v Evropské unii; tak problémy morální; právní či politické:

dodnes nebyla uznána genocida Arménů, turecká ústava a trestní zákoník stále neodpovídají evropským standardům, není zde úplná svoboda slova a režim je neustále ohrožen. De facto ho udržuje armáda a není umožněn vstup kurdským politickým stranám. To dokazuje, že země zatím není schopná běžné politické praxe jako je to v západních zemích.

V závěru se pak pokusím o celkovou sumarizaci a zhodnocení vývoje Turecka a možných cest, po kterých by se mohlo vydat.

Tato bakalářská práce je politologická analýza, která směřuje k objasnění dnešního politického systému Turecka a jeho perspektiv. K výzkumu a psaní práce jsem použila historickou analýzu a sociálně popisnou metodu, abych ukázala příčiny současného stavu modernizace Turecka.

Mému výzkumu hodně pomohl pobyt v International Strategic Research Organization v Ankaře, kde jsem byla na stáži a mohla používat jejich bohaté knihovny, plné publikací věnovaných Turecku. Chtěla bych tím poděkovat i profesorovi Huseyinu Bagci z Middle East Technical University, který mi pobyt umožnil a docentu Rudolfu Kučerovi, který byl vedoucím mé práce. Při psaní mi hodně pomohla kniha E. J Zürchera, která se podrobně věnuje turecké historii až do roku 1991 a také kniha G. E. Fullera, která se věnuje současné politické situaci v Turecku a jejím vztahům především se zeměmi Blízkého východu.

1. Osmanská říše

1.1 Rozpad Osmanské říše

Téměř celý Blízký východ byl po staletí součástí Osmanské říše. Tento obrovský státní útvar, vytvořený Turky za jejich výbojů ve středověku, sahal od Dunaje až k Perskému zálivu a do Saharské pouště. Postupně však přestával být prvořadým mocenským činitelem, neboť procházel dlouhodobou vnitřní krizí, která na počátku 19. století vstoupila do svého vrcholného stádia.¹ Například Georgie Lenezowski vysvětluje úpadek Osmanské říše a) degenerací a neschopností sultánů po smrti Sulejmána Velikého b) korupcí v administraci a vybírání daní c) zhoršením vojenské organizace.²

Mezi další příčiny krize můžeme zařadit především trvajícím feudalismus a také tlak západoevropské kapitalistické expanze. V Osmanské říši existoval feudalismus ve své ryze parazitické „východní“ či „asijské“ podobě s charakteristickými rysy zděděnými z doby arabské a hlavně turecké vojenské expanze. V procesu cizího kapitalistického pronikání měl klíčový význam režim kapitulací (*ahidname*). Ty byly původně privilegii poskytovanými sultánem evropským kupcům: povolovaly jim cestovat po říši, obchodovat a svobodně vyznávat svá náboženství. Avšak s úpadkem turecké moci se v 19. století změnil jeden z nejvýraznějších projevů závislosti na vyspělých zemích. Na jejich základě byli cizinci zproštěni povinnosti platit daně, nesměli být vězněni ani souzeni místními úřady. Pod záminkou obrany práv křesťanů a svých státních příslušníků se mocnosti mohly i vojensky vměšovat do vnitřních záležitostí země. Režim kapitulací se tedy pro impérium změnil v ponižující nástroj, s jehož pomocí evropské mocnosti ovlivňovaly vnitřní vývoj Osmanské říše a omezovaly její suverenitu.³

Například čtvrtý článek americko-turecké smlouvy o obchodu a plavbě z r. 1830 stanovil: „Občané Spojených států, pokojně se zabývající obchodem, neobvinění a neobžalovaní z jakéhokoli zločinu či přestupku, nesmějí být nijak poškozováni. Jestliže by se však i dopustili nějakého přestupku, místní úřady je nesmějí věznit, neboť mohou být vyšetřováni jen svým konzulem nebo vyslancem.“⁴

¹ DURMAN, K. *Blízký východ ve světové politice 1918- 1959*, Nakl. politické literatury, Praha 1966, str. 8

² LENEZOWSKI, G. *The Middle East in World Affairs*, vyd. Cornell University Press, New York 1962, str. 7

³ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 39

⁴ GORDON, L. J. *American Relations with Turkey 1830- 1930*, vyd. University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1932, str. 47

Po Krymské válce byli Turci nuceni k prvním zahraničním půjčkám. Ty se pak pro západoevropské finančníky staly novými zdroji fantastických zisků. V roce 1875 dosáhly dluhy částky 200 milionů liber a přinášely věřitelům roční důchod 12 milionů. Osmanská říše tak nabývala ještě v tomto období rysů polokolonie vyspělých evropských zemí, především Anglie a Francie.⁵

Tureckými výboji vytvořený Osmanský stát zůstal vždy jen vojensko- administrativním konglomerátem bez pevných hospodářských, politických a kulturních svazků. Sultán sídlící v Konstantinopoli byl v mnoha částech říše všemocným vládcem pouze podle jména. Osmanská říše byla rozdělena podle různých politicko- náboženských komunit (*millety*). Jejich duchovní představitelé měli nad svými věřícími rozsáhlou soudní pravomoc sahající od právních a finančních záležitostí až po vzdělávání a trestní právo. Na oplátku za náboženskou svobodu a komunální autonomii musely nemuslimské *millety* zachovávat loajalitu vůči státu a jejich příslušníci přijmout nerovnoprávný status *dhimmi*. V Osmanské říši existovaly 4 hlavní *millety*. Přední místo zaujímal muslimové, po nich Řekové, Arméni a nakonec Židé.⁶ Administrativní jednotky tvořily vilájety. Existovalo jich 20- 36, v závislosti na výbojích impéria. Vilájety Rumili a Anadolu byly řízeny přímo z hlavního města Istanbulu, ostatní spravoval guvernér (*beylerbeyi*). Tyto provincie se dělily na několik sandžaků.

Zvláště od počátku 19. století moc Porty slábla. Povstávaly celé národy, nezávislost si vydobylo Řecko a Srbsko. Začal se ukazovat problém „tureckého dědictví“ či „východní otázka.“ Rozpad říše však trval téměř dvě a čtvrt století. Nakonec přežila o několik let jak habsburskou tak německou a carskou říši. Důvod spočíval mimo jiné v tom, že o jejím geopolitickém významu téměř nikdo nepochyboval. A proto nakonec evropské mocnosti samy tuto říši udržovaly tak dlouho při životě.

Nejaktivněji pro rozdělení vystupoval ruský carismus. Dovolával se rozdělení říše onoho řečeno slovy Mikuláše I.- „nemocného muže na Bosporu.“ Chtěl získat Úžiny, východoanatolské vilájety s početným arménským obyvatelstvem.a hegemonii na Balkáně. Panství nad Bosporem a Dardanelami by Rusku zajistilo obrovské strategické výhody- otevíralo cestu ke Středozemnímu moři a zároveň spolehlivě chránilo černomořské pobřeží před

⁵ DURMAN, K. *Blízký východ ve světové politice 1918- 1959*, Nakl. politické literatury, Praha 1966, str. 15

⁶ LEWIS, B. *Dějiny Blízkého východu*, vyd. Lidové noviny, Praha 1997, str. 284

napadením. Navíc mělo i mimořádný hospodářský význam: šlo tudy do ciziny téměř 50 % ruského exportu.⁷

Proti těmto snahám se stavěla Velká Británie, zastávající téměř po celé 19. století zásadu „integrity of Turkey“ a principu rovnováhy sil na kontinentě. V úsilí udržet „nemocného muže na Bosporu“ při životě mohl Londýn počítat se spojenectvím Paříže, jíž šlo o bezpečnost milionu investovaných do státních půjček a různých podniků i udržení politického vlivu ve Velké Sýrii.

Osmanská říše byla prvním státem v islámském světě, který přešel k ústavnímu systému vlády. Politická modernizace Osmanské říše probíhala ve čtyřech historických fázích: v prvním období (1789- 1839) se zaváděly vojenské a administrativní reformy, které v roce 1826 vyvrcholily odstraněním janičárských sborů a jejich nahrazením novou armádou (*nizam-i cedit*). Nejtypičtější etapou reforem bylo období *tanzimátu* z let 1839- 65. To začalo vyhlášením *Gülhanského dekretu* v Istanbulu, kde byl poprvé přečten. Nařízení zavádělo tři důležité reformy: 1) zaručovalo nedotknutelnost života a majetku 2) garantovalo spravedlivý výběr daní 3) oznamovalo odhodlání zavést nový systém vojenské služby. Reformy se ale prosazovaly pomalu. Příčinou byl nedostatek kvalifikovaného personálu a financí, chybějící podpora ze strany obyvatelstva i podezíravost vůči západním vzorům. Mladoturecké hnutí pak reprezentovalo třetí období modernizace (1865- 76). Poslední fáze (1908- 18), jejíž vůdčí silou byli Mladoturci, skončila odstraněním sultánova absolutismu a nástupem tureckého nacionalismu.⁸ Zásadním nedostatkem celého století změn bylo zanedbávání hospodářských reforem.

Bernard Lewis píše „...Francouzská revoluce byla prvním ideovým hnutím, které vyvolalo na Blízkém východě silný ohlas a ovlivnilo myšlení a jednání jeho národů. Stalo se tak, protože šlo o první evropské hnutí, jež své myšlenky nevyjadřovalo v křesťanských pojmech.“⁹ Požadavky volnosti, rovnosti a bratrství nebyly muslimským národům cizí. Bratrství věřících a rovnost mezi nimi patřily k základním myšlenkám islámu.

Po povstání v Bulharsku vypukl hospodářský a politický chaos, kterého využil Midhad Paša a chopil se moci. Po palácovém převratu byl sultán Abdülaziz zbaven moci a na trůn nastoupil Murat V. Ten byl však po třech měsících také sesazen a nahrazen svým bratrem, Abdülhamidem II. Velkovezír Midhad Paša pak vyhlásil ústavu, což byl první pokus o ústavní systém v muslimském světě. Předpokládal zřízení dvoukomorového parlamentu, členy

⁷ DURMAN, K. *Blízký východ ve světové politice 1918- 1959*, Nakl. politické literatury, Praha 1966, str. 15

⁸ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 44

⁹ LEWIS, B. *Dějiny Blízkého východu*, vyd. Lidové noviny, Praha 1997, str. 279

poslanecké sněmovny mělo volit obyvatelstvo, zatímco poslance senátu vybíral sultán na doživotí. Abdülhamit však nedůvěřoval europaizačním rysům předchozí vlády a parlament roku 1879 rozpustil.¹⁰

1.1.1 Mladoturecké hnutí

V reakci na značně povrchní napodobování Evropy vzniklo roku 1889 Mladoturecké hnutí v čele s trojicí ideologů nové turecké literatury: Alim Suavim, Namikem Kemalem a Ziyou Beyem. Byli to první skutečně liberální kritikové vládní politiky. Nemik Kemal se proslavil jako obhájce svobody a vlastnictví. Mladoturci vytvořili první moderní politickou stranu v Osmanské říši. Propagovali parlamentní systém vlády a návrat k postulátům islámského práva.¹¹ Abdülhamit se však snažil lidová hnutí potlačit.

Opozice vůči despotismu se znovu aktivizovala až v 90. letech. Byla pak představována mladotureckým Výborem jednoty a pokroku. Jeho těžiště bylo v emigraci: Paříži, Ženevě a Londýně. Bezprostředním impulsem k mladotureckému povstání roku 1908 se staly závažné události v diplomatické sféře. Abdülhamit byl potom přinucen vydat prohlášení o obnově ústavy ze 70. let, vypracované pod vlivem Mladoturků.

Členové VJP se zpočátku orientovali především na západoevropské mocnosti. Postupně však jejich sympatie k Londýnu a Paříži ochladly. Nelze to vysvětlit jen tím, že jim Berlín v roce 1910 poskytl půjčku, když západoevropští bankéři úvěr odmítli. Mladoturky spojoval především šovinistický a nacionalistický program velkého tureckého národa, v čemž je Velká Británie a Francie nechtěla podporovat. Sesazením Abdülhamida II. po neúspěšném pokusu o kontrarevoluční převrat roku 1909 a jeho nahrazením bezmocným Mehmedem V. zmizelo poslední zdání jednoty. Podmaněné národy dohnala šovinistická politika Mladoturků na pokraj povstání.¹²

Anglický státník Salisbury napsal: „Turecko existuje nikoliv zásluhou své

¹⁰ GOMBÁR, E. *Moderní dějiny islámských zemí*, vyd. Karolinum, Praha 1999, str. 283

¹¹ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 50

¹² DURMAN, K. *Blízký východ ve světové politice 1918- 1959*, Nakl. politické literatury, Praha 1966, str. 35

životaschopnosti, ale v důsledku dohody velmocí, které vidí v zachování existence Osmanské říše prostředek, jak se vyhnout vzájemným střetnutím v otázce rozdělení tureckého dědictví."¹³

První světová válka však znamenala konec této pomyslné dohody velmocí. Mladoturci do ní vstoupili na straně Německa a Rakouska, což se pro ně později ukázalo jako nešťastné.¹⁴

Již roku 1916 byla mezi velmocemi vytvořena Sykes- Picotova dohoda, která byla výhodná obzvláště pro Francii. I když neprosadila svůj původní požadavek anexe celé Velké Sýrie, smlouva jí přiznávala například celou naftovou oblast Mosulu. Projevila se tak ústupnost Londýna kvůli neúspěchům jejich vojsk na Blízkém východě. Vcelku je však nutno chápat tuto dohodu jako jednu ze dvou železek britské diplomacie. Sám anglický spoluautor dohody Mark Sykes byl rozhodně proti tomu, aby podmínky smlouvy, kterou podepsal, jeho země někdy respektovala.¹⁵ K Rusku měly být připojeny tajnou smlouvou s Francií kromě území kolem úžin i vilájety Erzerum, Trabzon, Bitlis, Van a část Kurdistánu. Itálie se pak připojila memorandem St. Jean de Maurienne roku 1917, kterým měla získat „zelenou zónu" v jihovýchodní Anatólii a na severozápad od Smyrny.

Osmanská říše bojovala celkem na čtyřech frontách: na Kavkaze, v dnešním Iráku, v syropalestinské oblasti a na poloostrově Gallipoli u Dardanelské úžiny. Zde se bojovalo o osud černomořských úžin a hlavního města říše. Osmanským pozemním jednotkám velel plukovník Mustafa Kemal, jenž se proslavil jako zachránce Istanbulu, když odrazil britské pokusy o vylodění a donutil Brity k evakuaci. Turecká fronta se však roku 1918 na mnohých místech zhroutila, deprimované a zmatené vedení tureckých sil nebylo schopné zorganizovat žádný odpor. Válka byla pro Turky definitivně prohrána. Sultán vypsal 30. 10 v Mudrosu příměří a 18. 11. 1918 přistála v Istanbulu spojená britsko-francouzská flotila. Velmoci si chtěly Osmanskou říši rozdělit, jak předem naplánovaly. Sultán se bál, že bude jeho moc omezena, proto se chtěl zbavit konkurenční složky- parlamentu, zatímco proti okupantům zaujal pasivní postoj. Do boje za nezávislost se tak postavil Mustafa Kemal. Nejdříve působil v hnutí Mladoturků, kteří bojovali proti panovníkovi a za znovunastolení ústavy, později pak za nezávislost jeho země. Brzy po vypuknutí války však pochopil, že je jeho vlast jen hříčkou velmocí a že spojení s jednou z nich je jen na škodu. Jeho vize byla taková, že se chtěl pokusit o nezávislost Tureckého státu,

¹³ REJSNĚRA, M.- KUBCOVA, B. K. *Novověké dějiny orientálních zemí*, díl II, Praha 1961, str. 365

¹⁴ GOMBÁR, E. *Moderní dějiny islámských zemí*, vyd. Karolinum, Praha 1999, str. 374

¹⁵ KEDOURIE, E. *England and the Middle East. The Vital Years 1914- 1921*, vyd. Bowes, London 1956, str. 30

který bude tvořen novými hranicemi. Přemýšlel o provedení reformy a omezení absolutní moci sultána parlamentem.¹⁶

Nejdříve se snažil o zachování starého parlamentu a zaujal tak vůči sultánovi otevřeně nepřátelský postoj. V Istanbulu neměl velkou podporu, proto přesunul své centrum do srdce Anatólie. Ta ještě nebyla obsazena cizími vojsky. Kemal později neuposlechl rozkazu o návratu do Istanbulu, vzdal se své oficiální funkce a věnoval se organizování národně osvobozené armády i prvních nacionalistických politických institucí. V černomořském přístavu Amasya vydal v červnu 1919 prohlášení k národu, v němž vyzvedl jeho roli pro zachování státní svrchovanosti a vyhlásil svolání národního kongresu do Sivasu v Anatólii. Zbavil Istanbul titulu hlavního města a zdůraznil jeho podřízenost Anatólii.¹⁷

První řádně zvolený zastupitelský orgán podle Kemalova návrhu se sešel v dubnu 1920 v Ankaře. Přijal název Velké národní shromáždění Turecka (*Turkiye Buyuk Millet Meclisi*) a vyhlásil interventům oficiálně válku.¹⁸

V srpnu roku 1920 byla turecká delegace nucena podepsat v Sevres mírovou smlouvu, logicky navazující na důsledky San Rema. Delegace měla čtyři členy, tvořil ji: Riza Tevfik, velký vezír Damat Ferid Paša, ambasádor Hadi Pasha a ministr školství Reşid Halis. Podle této smlouvy se měla území zbylá po Mudrosu pod sultánovou svrchovaností jednak připojit k Řecku, jednak rozdělit na italskou (jižní) a francouzskou (severní) sféru vlivu. Kromě toho bylo na východě proponováno zřízení dvou států pod britským protektorátem- Arménie a Kurdistánu. Úžiny prohlašoval sevreský diktát za trvale otevřené a jejich opevnění měla být zbourána. Americký státní tajemník Charles Hughes označil tyto podmínky za: „Krutější než ty, které existovaly ve smlouvách s evropskými zeměmi, protože nejen zbavovaly Turecko rozsáhlého území, ale uvalovaly na ně ještě těžší zahraniční kontrolu než před válkou.“¹⁹ Osmanská říše tak podle ní de facto přestala existovat a došlo tak k zhroucení mocnosti, která v dobrém i zlém vládla na většině území Blízkého východu přes čtyři století.²⁰

¹⁶ PRAVEC, K. *Kemal Atatürk*, vyd. Svoboda, Praha 1967, str. 30

¹⁷ SHAW, S. J. *History of the Ottoman Empire and modern Turkey*, vyd. Cambridge University Press, Cambridge 1977, str. 344

¹⁸ PRAVEC, K. *Kemal Atatürk*, vyd. Svoboda, Praha 1967, str. 32

¹⁹ GREW, J. *Turbulent Era. A Diplomatic Record of Forty Years*, vol. I, vyd. Hammond & Co, New York 1953, str. 487

²⁰ LEWIS, B. *Dějiny Blízkého východu*, vyd. Lidové noviny, Praha 1997, str. 302

1.2 Arménská otázka

Nyní bych se chtěla věnovat arménské otázce, která sahá až do dnešních dní. Většina Arménů žila v Osmanské říši déle než pět set let. Představovali starobyklý národ, první, který jako celek převzal křesťanství. Roku 1878 vzniklo mezi Armény aktivní hnutí za národní nezávislost. Na rozdíl od slovanských národů, zůstali v každé provincii Osmanské říše, kde se usadili menšinou. Velké množství se jich usídlilo v Kilíkii v okolí Adany, ale většina žila v 6 východních provinciích: Erzerum, Van, Bitlis, Diyarbakir, Sivas a Mamuret v neustálých konfliktech s kočovnými Kurdy.²¹ Koncem 80. let 19. století jich žilo v hlavním městě přibližně 150 000 v porovnání se 153 000 pravoslavnými Řeky a 385 000 muslimy.²²

Pochopit smysl povstání, které vypuklo na podzim 1894 v samsonské provincii jihozápadně od Mus, je velmi obtížné. Snad se snažilo získat pro národ pověst mučedníků, což mohlo posloužit tomu, aby arménská věc získala v Evropě ještě větší ohlas. Dobře připravené oddíly *hamidiye* se však s povstanci krutě vypořádaly: zničily pětadvacet arménských vesnic a povraždily více než deset tisíc Arménů. Na sklonku zimy 1895- 96 vešlo ve známost, že během uplynulých dvou let zahynulo asi 200- 300 tisíc Arménů. Osmanská komise pověřená vyšetřováním tento závěr zpochybnila, námitky mají i historikové. Přesto, že Abdülhamit nebyl nejspíše do masakrů přímo zapletený, je obviňován z tichého souhlasu, který jednotkám dal a nijak proti nim nezakročil.²³

Roku 1896 se pak arménští extrémisté z hnutí Dešnjak zmocnili ústředí Osmanské banky v Galetě. Teroristé nastražili do budovy výbušninu, zajali rukojmí a žádali okamžité provedení reformy v šesti východoanatolských provinciích. Jejich hlavním cílem bylo upozornit Evropu na situaci Arménů. Dvě hodiny se v okolí banky a uvnitř budovy ozývala střelba. Za pouhých šestatřicet hodin po té se rozružený dav v hlavním městě dopustil krveprolití, kterému padlo za obět 5-6 tisíc Arménů. Osmanská vojska nepodnikla vůbec nic.²⁴ Další zprávy o vraždění v okolí Adany se objevily roku 1909. Mnoho Arménů se pak z Turecka vystěhovalo. Svoje bohatství a

²¹ GOMBÁR, E. *Moderní dějiny islámských zemí*, nakl. Karolinum, Praha 1999, str. 284

²² PRAVEC, K. *Kemal Atatürk*, vyd. Svoboda, Praha 1967, str. 186

²³ *Stránky o Arménské genocidě*, dostupné z: <http://en.wikipedia.org/wiki/Armenian_genocide> [10. 4. 2008]

²⁴ KINROSS, P. B. *The Ottoman Centurie: the Rise and Fall of Turkish Empire*, vyd. Harper Collins, New York 2002, str. 561

dovednosti přenesli do Británie, Ameriky, Egypta a do Francie, zatímco jejich krajané žijící na sultánově území upadali opět v zapomenutí.

Největší katastrofa, která je s Armény spjata, se stala v letech 1914-15, při boji za nezávislost. Rusové v roce 1914 vytvořili velké arménské dobrovolné jednotky. Tyto partyzánské skupiny působily v různých částech země a někde se jim podařilo podnítit obyvatelstvo k ozbrojenému povstání. Především ve východoanatolském Vanu a kilikijském městě Zejtun. Osmanská vláda se pak rozhodla Armény z Anatólie deportovat. Odsun měl strašlivé následky.²⁵ Protože říše vedla válku, eskortovaly Armény místo vojáků a policistů narychlo vytvořené oddíly z řad místních obyvatel. I když se odhady značně rozcházejí, určitě zahynuly statisíce a možná až milion Arménů. Turci přiznávají 800 000, Arméni uvádí 2 miliony, podle seriózních badatelů to bylo zhruba 1,5 milionu.²⁶ Vláda se tomu však snažila zabránit. V archívech se zachovaly telegramy z vysokých úřednických míst, které svědčí o tom, že se násilí na Arménech pokoušela zastavit a trestala ho. Ze záznamů o téměř čtrnácti steh zasedáních vojenského soudu vyplývá, že za zločiny proti deportovaným bylo odsouzeno mnoho civilních i vojenských osob, přičemž některé dostaly i trest smrti. Snahy úřadů měly však jen omezený dopad, protože nepřátelství nahromaděné za desetiletí etnických a náboženských nesvárů situaci značně vyhrotilo.²⁷

Tyto události jsou pak označovány za pokus o genocidu jednoho národa, první ve 20. století. V dnešním Turecku je dokonce veřejná promluva o této genocidě trestným činem. Civilizovaný svět dnes žádá, aby ji Turci přiznali a distancovali se od ní.

²⁵ *Stránky konference o Arménské genocidě*, dostupné z: <<http://www.jaromirstetina.cz/senat/konference/konference-armenska-genocida.html>> [10. 4. 2008]

²⁶ KUČERA, R. Turecko a EU. Klíčové problémy jejich vztahů, *Konference 2006: Institucionalizace a decentralizace v EU*, vyd. Karolinum, Praha 2006, str. 112

²⁷ LEWIS, B. *Dějiny Blízkého východu*, vyd. Lidové noviny, Praha 1997, str. 300

2. První Turecká republika

2.1 Vznik Turecka

Největším nepřítelem tureckého odporu v Anatólii byla nejdříve Británie a Francie, ale postupně se do čela protitureckých sil dostalo Řecko. To v roce 1921 zahájilo ofenzívu ve směru na Eskişehir a Kütahya, přičemž ohrožovalo i samotnou Ankaru. Rozhodující boje se odehrávaly podél strategické linie Bagdádské dráhy. Mustafa Kemal jako vrchní velitel Řeky v září 1921 porazil v bitvě na řece Sakaryi. Od té chvíle se situace obrátila a v říjnu 1922 byli Řekové poraženi. Turci pak vstoupili do Izmiru a bylo podepsáno příměří.

Mezitím Turci vytlačili z jihovýchodní Anatólie Francouze a Itálie jim podstoupila Antalyi. Válka za národní nezávislost tak skončila jasným vítězstvím tureckých nacionalistů. Francie začala prosazovat novou linii sblížení s Kemalisty, která se poprvé objevila na Londýnské konferenci v únoru- březnu 1921. Začala se ukazovat možnost na revizi Sevreské smlouvy. Dále byla také podepsána smlouva se Sovětským svazem roku 1921. Turci tak mohli stát jako rovnocenný partner vedle jiné mocnosti. Vládě L. George nezbylo nic jiného než dát souhlas s uzavřením příměří. To se odehrálo 11. 10. 1922 v Mudanyi. Bylo příznačné, že dokument podepsali západní delegáti s Turky, aniž se namáhali čekat na řeckého zástupce. Mudanya znamenala likvidaci Sevreské smlouvy a zajišťovala obnovu jednotného tureckého státu zhruba v jeho dnešních hranicích.²⁸ Turecký boj za nezávislost v letech 1919- 1922 tak byl první neporaženou národně osvobozenou revolucí v této oblasti. Sám Atatürk k tomu řekl: „Nechceme nic jiného než žít svobodně a nezávisle uvnitř našich národních hranic. Turecký lid, turecké Velké národní shromáždění a jeho vláda pevně trvají na svém požadavku uznání práva na existenci, svobodu a nezávislost jako každý civilizovaný národ. V tom spočívá podstata naší věci.“²⁹

Loussanská konference zahájila své jednání 21. 11. 1922. Pozvána byla i sultánova vláda z Istanbulu, což samozřejmě přivítal, ale Kemala to nesmírně pobouřilo. Sultán a jeho vláda totiž neměli na osvobození země ani tu nejmenší zásluhu.³⁰ Kemal pak doporučil, aby Velké národní shromáždění sultánovi návrhy vůbec neprojednávalo a aby naopak přijalo rozhodnutí o zrušení

²⁸ DURMAN, K. *Blízký východ ve světové politice 1918- 1959*, Nakl. politické literatury, Praha 1966, str. 104

²⁹ PRAVEC, K. *Kemal Atatürk*, vyd. Svoboda, Praha 1967, str. 63

³⁰ DOGAN, K. *Turkey 2006*, vyd. Turkish News Agency, Ankara 2006, str. 113

sultanátu.³¹ Tento důležitý krok připravoval již delší dobu, ale pro jeho uskutečnění potřeboval vhodnou příležitost. Kemalovo vystoupení v parlamentu i tak vyvolalo velkou vlnu odporu jak mezi církevními představiteli tak feudály, kteří byli spjati se sultánovou rodinou. Nakonec byl však tento návrh přijat a v Turecku tak skončila éra osmanských sultánů. Abdülaziz pak musel odjet na palubě britského křižníku do vyhnanství. Jeho nástupci Abdülmecitovi II. zůstaly již jen náboženské pravomoci a titul chalífy.

Hlavním delegátem ankarské vlády na Loussanské konferenci byl Ismet Paša. Mocnosti si myslely, že mohou své podmínky Turecku diktovat a považovali ho za poražený národ. To se ale ukázalo jako mylné.³² Obě strany měly na uzavření smlouvy velký zájem. Země byla válečně vyčerpaná a potřebovala příliv kapitálu, stejně tak i mocnosti chtěly využívat turecké ekonomiky. Nakonec byla podpisem smlouvy uznána národní nezávislost Turecka a hranice byly schváleny zhruba v dnešní podobě.

Značnou roli hrála na konferenci i naftová otázka úzce spojená s problémem Mosulu. Přímá anglo- turecká jednání roku 1924 skončila bezvýsledně a proto byla mosulská otázka předána Společnosti národů. Na této půdě však dovedla britská diplomacie dovedně manévrovat. Mosulská oblast měla být připojena k Iráku s podmínkou, že zůstane nejméně po 25 let britským mandátem. Rada rovněž určila demarkační čáru, tzv. Bruselskou linii, v podstatě podle přání Angličanů.³³

Smlouva dále likvidovala režim kapitulací a finanční kontroly. Turci měli zaplatit pouze část státního dluhu 65 % (78 milionů lir), zbytek finančních závazků převzaly nástupnické státy, vzniklé či rozšířené na úkor Osmanské říše v letech 1912- 1922.³⁴ Některé otázky však zůstaly nevyřešené. Rozhovory o budoucím osudu řecké a turecké menšiny sice předcházely prvnímu zasedání konference, ale výměnu obyvatel mezi Ankarou a Athénami zajistily až bilaterální dohody podepsané po ratifikaci Laussanské smlouvy. Malou Asii opustilo více než milion Řeků. 350 000 Turků se vystěhovalo z Makedonie a vydalo se hledat nový život do Anatólie. Obě vykořeněná společenství zažila kvůli novým hranicím mnoho strádání.³⁵

³¹ PRAVEC, K. *Kemal Atatürk*, vyd. Svoboda, Praha 1967, str. 76

³² SHAW, S. J. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, vyd. Cambridge University Press, Cambridge 1977, str. 365

³³ DURMAN, K. *Blízký východ ve světové politice 1918- 1959*, Nakl. politické literatury, Praha 1966, str. 114

³⁴ ZURCHER, E. J. *Turkey- A Modern History*, vyd. I. B. Tauris and Co LTD., London 1993, str. 172

³⁵ PALMER, A. *Úpadek a pád Osmanské říše*, vyd. Panevropa, Praha 1996, str. 275

Dne 29. října 1923 Národní shromáždění prohlásilo Turecko republikou a Mustafu Kemala zvolilo prvním prezidentem. Jednalo se tak o první republikánskou formu vlády v islámském světě.³⁶

2.2 Osobnost Kemala Atatürka

Dříve než se zaměřím na reformy, které Atatürk v Turecku učinil, zmínila bych se o jeho osobnosti a kde se vlastně vzala jeho vize Turecka. Narodil se nedaleko soluňského přístavu v rodině nevýznamného celního úředníka a dostal jméno Mustafa. Nejdříve byl připravován pro náboženskou dráhu, ale později přestoupil do školy Semsí Efendiho, v níž se vyučovalo moderními metodami a v níž měl podle jeho otce získat vědomosti na provozování obchodu. Brzy na to však Ali Riza Efendi zemřel a Mustafa se přestěhoval se svou matkou na vesnici. Později vstoupil do školy pro přípravu úředníků. Jeho babička ho však ze školy po jednom incidentu vzala domů a Mustafovi se zalíbila důstojnická kariéra. Roku 1893 pak vstoupil do vojenské školy v Soluni. Tam také dostal své druhé jméno Kemal. Školu ukončil roku 1905 s hodností kapitána.³⁷ Zde získával také první vojenské zkušenosti. Parlament tehdy neexistoval a zakládání politických stran bylo zakázáno. Despotický režim Abdülhamida II. ani nepřipouštěl žádnou opozici. Mustafa, nespokojený již od mládí s potlačováním svobod, absolutismem a zaostalostí země, se zapojil do tajného kroužku mladých důstojníků již v pěchotním učilišti. Podílel se na vydávání ilegálních letáků a patřil k horlivým řečníkům.

Roku 1909 pak vedl tažení Mladoturků na Istanbul. Usilovali především o svržení sultána a znovuzavedení ústavy. Po roce 1916 se také dostal na návštěvu do vilémovského Německa, odtud pak jel do Karlových varů. Právě jeho návštěva Evropy ho nejspíše hodně ovlivnila v jeho budoucí vizi politického systému Turecka. Kemal si brzy uvědomil, že velkou roli v zaostalosti jeho země mají tradice, pověry a nedostatek vzdělání. K tomu pak řekl: „Jestliže v některém národě umí deset až dvacet procent lidí číst a psát a osmdesát až devadesát to neumí, je to hanba. Zbavme lidské bytosti této hanby. Tento národ není národem, který je stvořen k zahanbení. Je to národ, který je určen k tomu, aby pociťoval hrdost, protože jeho historie je naplněna hrdostí. Právě úroveň vzdělání dá národům svobodu, nezávislost, slávu a život ve vysoké společenské

³⁶ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 76

³⁷ PRAVEC, K. *Kemal Atatürk*, vyd. Svoboda, Praha 1967, str. 10

organizaci, nebo ponechává národy v otroctví a bídě." Již v té době také spatřoval za důvod zaostalosti náboženství, které chtěl vypovědět z politického života. Kemal věřil v lidská práva, v rovnost občanů před zákonem a ve stát, který má sloužit vlastním občanům.³⁸

Mustafa Kemal tak odvrátil národní hrozící katastrofu, zlikvidoval zastaralé státní zřízení, nastolil republikánský režim a reformoval vnitropolitický život země. Důvod, proč to vlastně vše dělal, zná nejspíš jen on sám. Přesto, že řada lidí byla proti jeho reformám, turecký národ ho uznává jako svého zakladatele a jsou na něj hrdí.

2.3 Reformy Kemala Atatürka

Aby Kemal upevnil svou moc, učinil 9. 8. 1923 z národně osvobozené Společnosti pro ochranu práv východních vilájetů politickou Lidovou stranu. Později byla přejmenovaná na Lidově republikánskou stranu (*Cumhuriyet Halk Partisi*). V parlamentních volbách, které se konaly jen několik dní po jejím zrodu, získala všechny mandáty. Až do roku 1946 pak byla prakticky jedinou legálně existující politickou institucí v zemi a její vůdce byl vždy automaticky zvolen prezidentem republiky.³⁹

Mustafa si postupně přisvojil obrovské pravomoci, které zasahovaly do všech oblastí v životě státu. Jmenoval podle své vůle nejvyšší funkcionáře strany, ale také kandidáty na poslance, kteří ve volbách neměli žádné protikandidáty. Sám tedy určil složení celého parlamentu. Svě zákony prosazoval někdy v parlamentu i s holí v ruce. Tato opatření vypadají nedemokraticky a mohou vzbudit dojem, že byl Kemal diktátorem. Celý problém je však mnohem složitější, nehledě na to, že to byl nejspíš jediný způsob, jak donutit silnou tureckou reakci k ústupu. Musel také rozbořit po staletí vžitou tradici, předsudky, způsob života a prosadit modernizaci a poevropštění země.⁴⁰

Ve svých cílech však musel postupovat obezřetně. Například po likvidaci osobního sultanátu, po němž byl vyhlášen tzv. sultanát lidu, musel čekat s dalšími reformami ještě téměř rok než se hladina veřejného mínění uklidnila. První náznak připravovaných změn učinil v interview, které poskytl dopisovateli listu „Neue Freie Presse“ roku 1923. Prohlásil tehdy, že:

³⁸ WARD, B. *Turkey*, vyd. Oxford University Press, London 1942, str. 51

³⁹ PRAVEC, K. *Kemal Atatürk*, vyd. Svoboda, Praha 1967, str. 80

⁴⁰ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 77

„Úkol obnovy nového tureckého státu ještě neskončil“ a že „ústava se stále vyvíjí a ještě nedostala svojí konečnou podobu.“⁴¹

Aby si nejdříve připravil půdu a ověřil své možnosti, předložil parlamentu 13. 10. 1923 návrh dodatku k ústavě, kde stanovil za hlavní město Turecka Ankaru, což bylo schváleno až po bouřlivé diskusi. Ještě složitější pak byl návrh zákona o zrušení chalífátu roku 1924. Kemal k tomu řekl: „Nejlepší praxí a zárukou úspěchu bylo uskutečňovat dílo po etapách, podle toho, kdy k čemu byla příznivá chvíle. Velké vývojové možnosti jsem nosil v srdci jako národní tajemství a musel jsem je dávat uskutečňovat lidem jak se kdy dalo.“⁴² Protože nechtěl jítřit náboženské cítění lidu, uznal islám ještě za státní náboženství a dovolil dervišům pokračovat v činnosti. Nakonec však uzavřel kláštery a zrušil řád dervišů v roce 1925, kdy byl také zaveden mezinárodně platný letopočet. Do té doby platil v Turecku muslimský kalendář, začínající tzv. hidžrou, útekem zakladatele islámu Mohameda z Mekky do Medíny. Své proticírkevní tažení dovršil Kemal v dubnu 1928, kdy provedl odluku církve od státu a zrušil ústavní článek, kterým byl islám uznán za státní náboženství.⁴³

Mezi další důležité reformy patřilo zrovnoprávnění ženy. Nový zákoník, který byl přijat roku 1926 podle evropského vzoru, změnil její postavení především proto, že zrušil mnohoženství. Až do té doby mohl být každý muslim ženat až se 4 ženami. Žena byla od rodiny odkupována, byla tudíž majetkem. Celý její život byl vázán na muže, za něhož byla provdána. Rozvod byl velmi jednoduchý- manželovi stačilo třikrát za sebou pronést zapuzovací formulí. Žena neměla žádná práva, ani majetková či pokrevní. Teprve po Kemalových reformách si mohly ženy sundat čádor a obléci evropský šat. Později dostaly i stejná politická práva. Dále byl také přijat švýcarský trestní zákoník.

Do starých zásad zasahovala také reforma písma, která zpřístupnila vzdělání širokým vrstvám obyvatel. Až do srpna 1928, kdy Mustafa Kemal přednesl návrh zákona o zavedení jednodušší latinské abecedy a o zákazu psaní arabským písmem, byla znalost psaní a čtení výsadou kněžích a inteligence. Právě proto měla také stále muslimská církev velký vliv, obzvláště na venkově, kde žilo přes 80 % obyvatel. Bez rozšíření možnosti vzdělávání pro všechny muže a ženy mohly pověry, zastaralé předsudky a tradice platit mnohde stále více než Kemalovy moderní zákony.

⁴¹ PRAVEC, K. *Kemal Atatürk*, vyd. Svoboda, Praha 1967, str. 91

⁴² TÉKIN, A. *Le Kemalisme*, Paříž 1938, str. 44-45

⁴³ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 85

S ostrým odporem reakčních náboženských kruhů se setkávaly nejen důležité a zásadní reformy, ale i zdánlivě bezvýznamné. Mezi ně patřil třeba zákon, kdy bylo mužům zakázáno nosit fez, symbol Osmanské říše. Nasadit si však na hlavu klobouk znamenalo stát se předmětem veřejného zostuzení. Skutečností, že Mustafa Kemal vyšel v srpnu 1925 v evropském oděvu a s kloboukem na hlavě poprvé do ankarských ulic, přisuzují Turci takový význam, že ji oficiální životopisná publikace o Atatürkovi zaznamenává mezi jeho nejdůležitějšími osobními daty.⁴⁴

Dále bylo zavedeno příjmení, evidence obyvatel, jednotky míry a váhy jako v Evropě. Do té doby existovalo jen křestní jméno, k němuž bylo přidáváno označení společenského postavení. Zákon z roku 1934 všechny společenské tituly zrušil a stanovil, aby si každá rodina zvolila společné dědičné příjmení. Při této příležitosti udělilo VNS Mustafu Kemalovi příjmení Atatürk. Jeho plné jméno pak znamenalo hrdinný Mustafa Kemal Otec Turků. Kemalovými reformami získalo Turecko značně evropský charakter, i když se nemohlo zcela zbavit svého orientálního rázu. Ten byl podmíněný nejen kulturními tradicemi a způsobem života, ale především ekonomickým rozdílem mezi Evropou a zeměmi Blízkého východu. Nedůsledná aplikace reformy však části obyvatel ani nezasáhla. Nejhlavnější chyba byla ta, že se reformy týkaly kulturní a právní oblasti, nejdůležitější oblast ekonomickou vůbec nezasáhly. Kulturní úroveň národa se pak zvyšovala, ale materiální, podmiňující a urychlující její výraznější vzestup zůstávala u naprosté většiny obyvatel Turecka stejná. To vyvolávalo nespokojenost zejména na venkově. Pozemková reforma, která je jednou z hlavních podmínek pro dovršení každé buržoazní revoluce, se v Turecku neuskutečnila.⁴⁵

Na III. sjezdu Lidové republikánské strany v květnu 1931 byl přijat nový program, který stanovil 6 základních principů kemalismu, odpovídajících 6 šípům ve stranickém znaku:

- 1) laicismus (*laiklik*), oddělení státu a náboženství;
- 2) republikanismus (*cumhriyetçili*);
- 3) populismus (*halkçilik*) hlásá beztřídní společnost a politiku, která bere ohled na lidi
- 4) nacionalismus (*mulliyetçilik*) uznává jediný turecký národ;
- 5) etatismus (*devletçilik*), což znamená, že stát kontroluje ekonomiku, bez ovládnutí soukromého vlastnictví;

⁴⁴ PRAVEC, K. *Kemal Atatürk*, vyd. Svoboda, Praha 1967, str. 105

⁴⁵ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 91

6) reformismus (*inkilapcilik*) jako trvalou snahu o modernizaci.⁴⁶

Vláda chtěla vytvořit takové podmínky v oblasti ekonomiky, které by garantovaly podnikání a zároveň chránily domácí trh před konkurencí cizích podnikatelů- to splňoval etatismus. Jeho podstatou je jednak samostatná, jednak částečná účast státu na podnikání v rozhodujících hospodářských oblastech. Spojování soukromého a státního kapitálu k zajištění zisku, ochrana tureckých podniků před tlakem a konkurencí zahraničních firem.⁴⁷ Zpočátku zde existovaly spory, zda přijmout zahraniční kapitál, nakonec bylo rozhodnuto, že ano. I Američané porušili zásadu izolacionalismu, chtěli získat v Turecku koncese na stavbu přístavů, železnic a využití nerostného bohatství- zejména nafty. Byly dokonce ochotní převzít i starý osmanský dluh, který činil 400 milionů zlatých liber. To však bylo v rozporu se zájmy Velké Británie a Francie, jež trvaly na tom, že dluh musí převzít Turecká republika. Mocnosti však s investicemi do Turecka nijak nespíchaly, stále očekávaly, že by se Turecko ještě mohlo rozpadnout. To se změnilo, když nová republika začala spolupracovat se Sovětským svazem. Během roku 1933 byl vypracován první turecký pětiletý plán a v dubnu 1934 začala jeho realizace.⁴⁸

V letech 1936 uzavřela turecká vláda dohodu s anglickou firmou Brassert o výstavbě železářského kombinátu v Karabuk, který byl v Turecku prvním a na čtvrt století jediným závodem svého druhu. Vláda VB poskytla i osmiletý úvěr ve výši 3 milionů liber šterlinků. Díky této politice si také získala během krátké doby silný vliv. Úmluva z roku 1928 o placení dluhu byla pozměněna v tom smyslu, že není nutno platit dluh ve zlatě, ale pouze ve zlatem kryté měně. Tím se stalo, že místo 86 milionů zaplatilo Turecko pouze 7 milionů zlatých liber. Roku 1944 tak byly všechny pohledávky vyrovnány. Hospodářská situace Turecka se ve 30. letech zlepšila. Kromě textilního, hutního i cementářského průmyslu došlo k určitému rozvoji potravinářské, kožedělné a chemické výroby. Těžba nerostů vzrostla o 133 %.⁴⁹

I nacistické Německo začalo využívat starých spojení. Německý podíl na celkovém tureckém vývozu dosáhl v roce 1936 již 51 % a na tureckém dovozu 45,9 %. Zvýšený zájem o Turecko projevovaly i USA. Podíl na tureckém dovozu roku 1937 činily 15,3 %.

⁴⁶ RIEMER, A. K. Turkey and Europe at a cross-road: Drifting apart or approaching each other, *The Turkish Yearbook of International Relations*, no.xxxiv, vyd. Ankara University Faculty of Political Science, Ankara 2003, str. 143

⁴⁷ PRAVEC, K. *Kemal Atatürk*, vyd. Svoboda, Praha 1967, str. 109

⁴⁸ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 91

⁴⁹ DURMAN, K. *Blízký východ ve světové politice 1918- 1959*, Nakl. politické literatury, Praha 1966, str. 161

2.4 Zahraniční politika

Ke zlepšení vztahů s mocnostmi došlo nakonec především tím, že Turecko souhlasilo s odstoupením bohaté naftové oblasti Mosulu Britům roku 1926.⁵⁰ Odstranění této překážky mělo pro další rozvoj vztahů Turecka se západními státy neobyčejně velký význam. Ještě téhož roku 1926 uzavřelo smlouvy o urovnání sporných problémů se všemi západními mocnostmi. Mezi další náznaky sblížení s Velkou Británií patřila i konference o černomořských úžinách v Montreux. Zde bylo stanoveno, že Černé moře bude otevřeným mezinárodním mořem, a že všechny státy mají na něj stejná práva, včetně průjezdu Bosporem a Dardanelami. Tím si však Turecko na oplátku zneprátelilo Sovětský svaz, který byl výrazně proti. Dále roku 1937 přistoupilo Turecko k tzv. Saadabadskému paktu, který byl vytvořen pod patronací Britů.⁵¹ Mezi jeho členy patřil i Irák, Irán a Afghánistán. Účelem paktu bylo především posílení britského vlivu na Středním východě. Později na něj navázal poválečný Baghdádský pakt (CENTO).

Turecko- francouzské vztahy byly narušené především vlekoucím se sporem o tzv. Alexandrettský sandžak. To je oblast dnešního Iskenderunu, která byla od Osmanské říše oddělená po první světové válce a přiřčena k Sýrii, francouzskému mandátnímu území. Protože jejich mandát měl na konci třicátých let vypršet, žádali Turci o připojení Sandžaku k Turecku. Na hranicích soustředili i velké množství vojska. Spor se dostal i před Společnost národů, která roku 1938 potvrdila již mezitím uzavřenou dohodu o společné správě území. Nakonec se ho Francouzi vzdali výměnou za účast Turků v britsko- francouzské alianci. Sandžak se tak stal jako vilájet Hatay součástí tureckého území.⁵²

V polovině 30. let se stal nejsilnější postavou státu ministerský předseda Ismet İnönü, který patřil k nejvěrnějším Kemalovým spolupracovníkům a stoupencům jeho idejí. Presto se však nakonec dostal do rozporu s instrukcemi nemocného šéfa státu a v říjnu 1937 byl odvolán. Na jeho místo nastoupil proamerický národohospodářský odborník Celal Bayar.

Postupem času také došlo k pokusu o zavedení tzv. dvoustranické demokracie, o níž se Mustafa pokoušel proto, aby zbavil svůj režim zjevných rysů diktatury. Druhou legální politickou stranou byla Liberálně demokratická strana. Později však produkovala protivládní pouliční nepokoje a tak musela být po třech měsících rozpuštěna.

⁵⁰ ROBINS, P. *Turkey and the Middle East*, vyd. Royal Institute of International Affairs, Londýn 1991, str. 24

⁵¹ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 93

⁵² ROBINS, P. *Turkey and the Middle East*, vyd. Royal Institute of International Affairs, Londýn 1991, str. 23

2.5 Situace po roce 1939

Kemal zemřel po dlouhotrvající nemoci v listopadu 1938. Národ byl v takovém smutku, jaký nebylo vidět široko daleko. Jeho jméno zůstává nerozlučně spjato s formováním moderního tureckého státu a jeho národní zahraniční politiky. Byl diktátorem, ale byl také právě takovým vojevůdcem, jakého potřebovala tehdejší doba. Kemal Atatürk nebyl jen tvůrce a vůdce revoluce, ale zdál se být především jejím duchem.⁵³

Jeho smrt znamenala ukončení jedné etapy turecké vnitřní i zahraniční politiky a začátek nové. Atatürk i přes ustavičné úsilí o sblížení se Západem sledoval linii korektních vztahů se SSSR. Za jeho nástupců došlo především k ostřejšímu protisovětskému kurzu a k zlepšení vztahů s evropskými mocnostmi.⁵⁴ Jeho nástupcem se ve funkci prezidenta republiky stal İsmet İnönü.

Za druhé světové války zaujalo Turecko polohu neutrality. Přesto zde byla zjevná spolupráce s Německem. Po porážce fašistických vojsk pak změnilo Turecko svou politiku. Německu už neprojevovalo sympatie tak otevřeně a pomáhalo oběma válčícím stranám. V dubnu 1944 pak Turecko začalo uvažovat o vstupu do války na straně Dohody. Válku Německu vyhlásilo až 23. 2. 1945, tedy v době, kdy už bylo Německo poraženo.

⁵³ WARD, B. *Turkey*, Oxford University Press, Londýn 1942, str. 35

⁵⁴ DURMAN, K. *Blízký východ ve světové politice 1918- 1959*, Nakl. politické literatury, Praha 1966, str. 229

3. Vývoj po druhé světové válce

3.1 Léta 1945- 1960

I když Turecko nebylo válkou přímo postiženo, vstoupilo do prvních mírových dnů značně hospodářsky otřeseno. Zemědělská produkce klesla o polovinu, životní náklady vzrostly pětinásobně, přitom mzdy zůstaly skoro na stejné úrovni. Válka urychlila společenskou a politickou diferenciaci, své pozice posílil soukromý sektor, vznikly nové nátlakové skupiny.⁵⁵ Hospodářský rozvrat a politika Ankary za 2. světové války způsobily pokles prestiže Lidové republikánské strany. Vznikla dvojí opozice: a) pravicová- vedená prominentními politiky- prosazovala těsnější spojení se Západem b) levicová- soustředěná kolem časopisu Tan. Její vůdčí silou byla komunistická strana, usilovala o čistku státního aparátu a armády od korupčníků a fašistů. Dále pak navázání dobrých vztahů se SSSR i balkánskými státy a vytvoření skutečně demokratické vlády. Centrem opozičních proudů byla velká města, ale odpor bylo možné vidět i na venkově, tradičně považovaném za záruku stability režimu.⁵⁶ Pokud vezmeme elektrifikaci jako jednu z jednotek pro měření modernizace, tak jen 10 % ze 40 tisíc vesničanů bylo napojeno na elektrickou síť.⁵⁷ Proto vláda začala pod heslem „znovunalezení rolníka“ s upevňováním svých pozic právě tam. Turecký autor o tom píše: „Poslanci, kteří nikdy neviděli své volební obvody, spěchali se setkat s voliči. Žurnalisté, používající normálně jen mezinárodních expresů, vystupovali na malých stanicích na trati Istanbul- Ankara. Městské střední vrstvy, obchodníci a intelektuálové z Istanbulu si náhle uvědomili existenci 37 000 vesnic, většinou stále žijících ve stavu středověkého úpadku.“⁵⁸

Nejvýznamnější akcí k získání rolníka měl být zákon o pozemkové reformě z jara 1945. Velkostatkářská půda nad 500 ha, respektive 200 ha, měla být vyvlastněna za výkup. I když byl zákon přijat, změnilo se jeho provádění ve frašku. Statkáři prostě rozdělili pozemky mezi svoje rodinné příslušníky a rolníkům se během prvních let dostalo jen 90 tisíc hektarů.

Mezi charakteristiky vlády patřilo to, že neexistovalo její oddělení od strany. Ta byla de facto vládou. V listopadu 1945 İnönü poukázal na nepřítomnost opozice v systému. Roku 1946 došlo k založení Demokratické strany (*Demokrat parti*), kterou tvořili: Adnan Menderes, Celal

⁵⁵ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 99

⁵⁶ DURMAN, K. *Blízký východ ve světové politice 1918- 1959*, Nakl. politické literatury, Praha 1966, str. 295

⁵⁷ ZURCHER, E. J. *Turkey- A Modern History*, vyd. I. B. Tauris and Co LTD., London 1993, str. 215

⁵⁸ HUMBARACI, A. *Middle Eastern Indictment*, vyd. Robert Hale Ltd, London 1950, str. 35

Bayar, Fuad Köprülü a Refik Koraltan. Ti uveřejnili Memorandum čtyř (*Dörtlü Takrir*), které obsahovalo požadavek zavedení plné demokracie a ústavy.⁵⁹ Vládnoucí republikáni pak v obavách z jejich úspěchu posunuli konání parlamentních voleb o rok dříve, aby opozice neměla dostatek času na přípravu. První poválečné volby se konaly roku 1946. Volební systém nepřímého veřejného hlasování převzatý z ústavy roku 1876, byl konečně pozměněn. Sčítání hlasů však zůstalo vyhrazeno vládním úředníkům, což vedlo obzvláště na venkovských okresech k falšování výsledků. Nikdo negarantoval utajení během volby a výsledky nebylo možno zpětně ověřit. Demokratická strana šla do voleb bez konkrétního programu, přesto získala velkou podporu a vládnoucí strana si udržela většinu poslaneckých křesel jen za cenu velikých podvodů.⁶⁰ Demokraté získali 62 ze 465 parlamentních křesel. V červenci 1947 pak musel prezident osobně zasáhnout proti vlastní straně a legitimizovat existenci opozice.

Novou vládu sestavil Recep Peker. Uvedl se zostřením trestního zákoníku a dalšími opatřeními k „ochraně státu.“ Výjimečný stav, platný v severovýchodních provinciích byl rozšířen na Istanbul a Trákii.

3.1.1 Návrat k islámu

V meziválečném období vybudovala Turecká republika síť laického školství, jímž prošla většina městského a menší část venkovského obyvatelstva. To zůstávalo i přes relativně značné a úspěšné úsilí kemalistické vlády jen málo zasaženo modernizačními reformami. Mezi cíle těchto reforem patřilo jak politické uvědomění ve smyslu kemalismu, tak i změna vztahu k islámu.

Na vesnici se politika laicizace projevovala jen přítomností učitele, který učil děti počítat a psát latinkou, ne arabským písmem. K latině byly převedeny statisíce venkovanů. Doslechli se o zákazu nošení závoje, ten však vesnické ženy nosily velmi zřídka. Zato museli vyslechnout nářky pronásledovaných členů zrušených muslimských řádů. Nedostatečně provedené reformy na venkově kritizuje ve své knize i bývalý prezident Turgut Özal: „Mnoho lidí nemělo užitek z kulturních reforem, ty spíše zasáhly městské oblasti a ne venkov, kde žilo až 80 % obyvatel.“⁶¹

⁵⁹ ZURCHER, E. J. *Turkey- A Modern History*, vyd. I. B. Tauris and Co LTD., London 1993, str. 220

⁶⁰ DURMAN, K. *Blízký východ ve světové politice 1918- 1959*, Nakl. politické literatury, Praha 1966, str. 298

⁶¹ ÖZAL, T. *Turkey in Europe and Europe in Turkey*, vyd. Context Typographics, High Wycombe 1991, str. 275

Složitější situace byla i ve městech- zde prošly již přes dvě generace laickou školní výchovou a seznámily se s politickou činností. Rozvoj kapitalismu je postavil před řadu životních problémů, které je vyváděly z náboženského nazírání na svět. Část lidí se naučila skrývat své náboženské přesvědčení. Chladný poměr k islámu byl považován za politickou a společenskou vyspělost. Mnozí se tedy přestali do podobných projevů nutit a přivítali to. Turečtí politici o islámu nemluvili a v této době také došlo k uznání Izraele.⁶²

S poválečnou liberalizací politického života se však začaly ozývat hlasy ve prospěch islámu. První debata v parlamentě o tom, zda by měla být obnovena náboženská výuka na školách proběhla už v prosinci 1946. Prozatím zvítězila kemalistická zásada laicismu.

3.1.2 Vztah s velmocemi

Po skončení 2.světové války se změnil sovětský postoj k Turecku. Moskva obvinila Ankaru z reakcionářství a stanovila podmínky, za nichž by byla ochotna prodloužit dvojstranou smlouvu o přátelství. Sovětský svaz požadoval mezi jiným území Karsu, Ardahanu a Artvinu, jakož i možnost zřídit v regionu černomořských úžin vlastní základnu.⁶³ Spor trval prakticky po celé období 1945- 49. Za této situace pak došlo k postupnému sblížení s USA. Ty v této době prosazovaly politiku zadržování komunismu- „cointainment“ v takových akcích, jakými byla Trumanova doktrína, Marshallův plán či vytvoření Severoatlantického paktu. Jednou z prvních zemí, kde tato politika začala, bylo právě Turecko. Američané prominuli Turkům všechny dluhy z válečných let a dali jim úvěry na nákup zbraní.

12. 3. požádal prezident Truman v poselství Kongres, aby zemím, nejvíce ohroženým komunismem- Řecku a Turecku, byla poskytnuta během jednoho roku pomoc ve výši 400 milionů dolarů. Z této sumy měli Turci dostat 100 milionů na modernizaci výzbroje, dopravy a ekonomickou záchranu.⁶⁴

Smlouva o americké pomoci byla oficiálně podepsána 12. 7. 1947. Podpora v rámci Trumanovy doktríny a Marshallova plánu- do roku 1950 téměř 400 milionů dolarů, šla téměř

⁶² MUZIKÁŘ, J. *Islám v politice*, vyd. Svoboda, Praha 1987, str. 60

⁶³ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 98

⁶⁴ DURMAN, K. *Blízký východ ve světové politice 1918- 1959*, Nakl. politické literatury, Praha 1966, str. 301

výlučně na modernizaci armády a výstavbu strategických dálnic. Plán měl tři hlavní cíle: pomoc Evropanům, aby si sami pomohli; vytvořit lukrativní exportní trhy pro USA a eliminovat chudobu, která je živnou půdou komunismu.⁶⁵ Hodně se mluvilo o americké pomoci tureckému zemědělství. Ve skutečnosti to byla akce k posílení velkých statků kapitalistického typu, přinášející rolníkům další útrapy.

Podřízení Turecka USA přineslo definitivní konec mocenského monopolu Lidové republikánské strany. V USA si totiž velmi brzo uvědomili, že dosud nekompromitovaná Demokratická strana bude daleko lepším partnerem a začali naléhat na rovnoprávnost opozice. 12. 7. 1947 vydal prezident İnönü prohlášení o liberalizaci veřejného života. Byl upraven volební zákon, zrušen 18. článek policejního zákona o věznění bez zatykače, zajištěna úplná svoboda náboženské propagandy.⁶⁶ Trumanova doktrína, jak správně konstatoval turecký autor: „Se nedotkla skutečných problémů země. Naopak, hrstka polofeudálních vládců byla posílena, stejně jako vojenská kasta. Každý utracený dolar zotřoval hospodářskou situaci.“⁶⁷

Americký kapitál tedy nakonec v Turecku převládl, Velká Británie a Francie byly odsunuty na vedlejší kolej. Turecko podepsalo s USA i smlouvu o vzájemném zajištění bezpečnosti a zřízení stálé americké vojenské mise v Ankaře. V říjnu 1951 vstoupilo Turecko pod patronací USA do Severoatlantického paktu.⁶⁸ Američtí poradci získali kontrolu nad všemi klíčovými odvětvími země včetně armády. Bez projednávání v parlamentu byly v Turecku vybudovány raketové základny a skladiště atomových zbraní. Tato velká závislost na USA se projevovala negativně nejen v oblasti politické, ale i ekonomické.

Roku 1948 se také Turecko stalo zakládajícím členem OSN, dále organizace OEEC, která se později stala OECD a Rady Evropy.⁶⁹

⁶⁵ ZURCHER, E. J. *Turkey- A Modern History*, vyd. I. B. Tauris and Co LTD., London 1993, str. 218

⁶⁶ DURMAN, K. *Blízký východ ve světové politice 1918- 1959*, Nakl. politické literatury, Praha 1966, str. 302

⁶⁷ HUMBARACI, A. *Middle Eastern Indictment*, vyd. Robert Hale Ltd, London 1950, str. 50

⁶⁸ PRAVEC, K. *Kemal Atatürk*, vyd. Svoboda, Praha 1967, str. 139

⁶⁹ MUGHISUDDIN, O. A. *Turkey and The Middle East: Systematic and Subsystemic Determinants of Policy 1960-1975*, vyd. Foreign Policy Institute, Ankara 1993, str. 38

3.1.3 Éra Demokratické strany

14. 5. 1950 se konaly první, opravdu svobodné volby. Lidová republikánská strana byla po více než čtvrt století poražena. Zvítězila Američany chráněná Demokratická strana, která vystupovala s programem větších možností pro islámské náboženské tradice. Ve VNS zasedlo jejich 408 zástupců a pouze 69 z Lidové republikánské strany. Ismet İnönü nepřipustil anulování výsledků voleb, jež by byla uvítala jeho vlastní stranická lobby, úředníci a část armády a po 12 letech strávených ve funkci prezidenta odešel do opozice.⁷⁰ Prezidentský úřad převzal Celal Bayar, funkci premiéra Adnan Menderes. Následovalo desetiletí, které je nazýváno jako období vlády liberální pravice s odklonem nejen od etatismu, ale i od sekularismu.⁷¹

Od Demokratů se přirozeně čekalo posílení demokracie. Ve skutečnosti se strana rozešla s politikou liberalizace a přijala zákony omezující svobodu, vysokoškolskou autonomii a opoziční aktivity. Nástup strany také provázela návrat klerikálních a šovinistických živlů. Nejprve byla povolována a později přímo zavedena výuka islámského náboženství jako povinného předmětu na základních a středních školách. V rozhlasovém vysílání se objevily religiózní pořady. Roku 1951 se konal sjezd Národní strany, na němž se dokonce otevřeně mluvilo o obnově monarchistického režimu, návratu k turbanu, závoji a polygamií. Vláda musela pohnat její vůdce před soud a stranu rozpustila.⁷²

Celá organizace náboženské obce však zůstala i nadále v rukou sekularizovaných vládních institucí, které jmenují hlavu islámské obce v Turecku a spravují náboženské nadace. Příprava mladých duchovních měla vytvořit skupinu pedagogických pracovníků oddaných státní ideologii, kteří měli působit na širší vrstvy obyvatelstva a převychovávat je v duchu kemalismu či k pochopení vládní politiky. Vyučování islámu na školách nenahrazovalo výuku koránských škol. Podkladem k výuce byly nové učebnice a nikoliv tradiční náboženské texty. Jde spíše o podporu snahy být dobrým člověkem, sloužit státu, vlasti, národu a celému lidstvu.

To se však nesešlo s velkou podporou u venkovského obyvatelstva. Na mnoha místech byly koránské školy jediným místem, kam byly na vesnicích rodiče ochotni posílat jejich dcery. Nakonec tam byla zavedena i výuka laických předmětů. Pouze vzdělanější a politicky vyspělejší měšťanské vrstvy, které byly oporou kemalismu, přijaly novou formu náboženské výuky.

⁷⁰ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 100

⁷¹ MUZIKÁŘ, J. *Islám v politice*, vyd. Svoboda, Praha 1987, str. 61

⁷² DURMAN, K. *Blízký východ ve světové politice 1918- 1959*, Nakl. politické literatury, Praha 1966, str. 382

Pro islámským silám v DS se nakonec nepodařilo prosadit radikální záměry. Mimo jiné neuspěly ani ve snaze omezit přístup žen do státních úřadů, vrátit muzeum Hagia Sophia muslimům jako modlitebnu či znovuotevřít řádové domy dervišů. Přesto se však mnoha intelektuálům a především členům armády, která sama sebe označila za hlídače Atatürkova dědictví zdálo, že Demokraté zrazují kemalistické tradice.

Tato strana postavila svou koncepci hospodářského rozvoje na přednostní modernizaci zemědělství. V březnu 1950 byl upraven zákon o pozemkové reformě- nejprve měla být rozdělena státní a obecná půda. Jen ve výjimečných případech i neobdělaná půda soukromá. Bylo rozděleno až 200 tisíc hektarů. Dále uměle zvýšili zemědělské ceny o 20 % nad úroveň cen světových. Také zavedli opatření ke stimulování průmyslu a obchodu- odstranění celních hradeb, neomezený vývoz zisků do zahraničí. Průmyslová výroba vzrostla o polovinu, výroba elektřiny o 60 %, těžba o tři čtvrtiny a produkce potravinářského průmyslu o polovinu. Objem zahraničního obchodu se rozšířil od roku 1946 z 650 milionů lir na 2600 milionů lir roku 1953.⁷³

Vcelku úspěšná hospodářská politika vedla ve volbách v roce 1954 k tomu, že Demokratická strana získala 60 % hlasů, 503 poslaneckých mandátů proti 38 mandátům ostatních stran.⁷⁴ Opozice pro úspěchy Demokratické strany neměla skoro co nabídnout, i když poukazovala na nedostatek svobody a vládní autoritářské tendence.⁷⁵ Demokraté měli také triumf v osobě Adnana Menderese, který byl značně oblíbený mezi obyvatelstvem.

Zahraněční pomoc od USA umožnila dovoz zařízení a výstavbu průmyslu, zároveň však s sebou nesla břemeno obrovské armády, ruinující finanční stabilitu země. Obrovské zadlužení v zahraničí donutilo vládu omezit import, což se ukázalo ve velkém nedostatku spotřebního zboží. V září 1953 vláda zavedla kontrolu výměnného kurzu a různé restriktce. Díky vládním subvencím do importu a podražováním exportu bujela spekulace. Růst inflace zasáhl vážným způsobem tu část populace, která žila z mezd vyplácených z rozpočtových zdrojů, a to včetně vojáků. V letech 1954- 55 zemi postihlo sucho, životní náklady se během roku zvýšily o 11 %. Začal tak hromadný útek bezzemků a drobných rolníků do nouzových kolonií na předměstích hlavních center. Do Istanbulu jich přibývalo v letech 1950- 55 200 tisíc.⁷⁶ Tím také vznikl v řadě oblastí problém chudinských předměstí. V Turecku jde o chatrčové kolonie nazývané *gecekond*

⁷³ DURMAN, K. *Blízký východ ve světové politice 1918- 1959*, Nakl. politické literatury, Praha 1966, str. 385

⁷⁴ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 103

⁷⁵ ZURCHER, E. J. *Turkey- A Modern History*, vyd. I. B. Tauris and Co LTD., London 1993, str. 234

⁷⁶ DURMAN, K. *Blízký východ ve světové politice 1918- 1959*, Nakl. politické literatury, Praha 1966, str. 386

„vystavěné v noci.“ Přichází sem především přistěhovalci z venkova. Do Istanbulu až 320 lidí každý den, do Izmiru 220 atd. Jejich životní úroveň však nemusí být drasticky nízká.⁷⁷ Jednalo se o malé domky, které většinou měly malou zahrádku. Zpočátku mezi nimi nebyla žádná infrastruktura, to se však později změnilo při jejich integraci do měst.

V roce 1958 došlo k dlouho odkládané devalvaci měny a zvýšení cen. Stabilizační program však očekávané výsledky nepřinesl. Ekonomický růst se snížil ze 13 % na 4 %. Inflace vzrostla z 3 % roku 1950 na 20 % roku 1958.⁷⁸

Po úspěšné první polovině 50. let se tedy hospodářská a politická situace zřetelně zhoršila a vládnoucí Demokraté koketovali s návratem k autoritářské praxi předešlých desetiletí. Proti Adnanovi Menderesovi začala růst opozice jak ve vlastní straně, tak mimo ni. Z pravého křídla strany pak byla založena Strana svobody (*Hürriyet Partisi*), která se stala největší opoziční stranou. Nové parlamentní volby se měly konat roku 1957, kdy opoziční strany (Strana svobody, Lidově republikánská a Republikánská národní strana) dokonce uvažovaly o spojení proti Demokratům.

Ve volbách nakonec zvítězila Demokratická strana, ale ztratila absolutní většinu. Obsadila tak s 47,3 % 424 postů, Lidově republikánská strana se 40,6 % zvětšila počet mandátů z 31 na 178. Výsledek byl zklamáním pro Stranu svobody, která neuspěla. Ta získala jen 3,8 % a 4 mandáty. Nakonec se strana rozhodla sloučit s Lidově republikánskou.

3.1.4 První převzetí moci armádou roku 1960

Na konci roku 1940 byla turecká armáda početná, tvořilo ji až 700 tisíc vojáků. Její technická výbava však nebyla velká, což se změnilo roku 1950, kdy byly na modernizaci armády použity 2 biliony dolarů. Armáda sama sebe označovala za hlídače kemalistických tradic a nyní již víme, že puč proti vládě byl připravován již od roku 1955.⁷⁹ Napětí mezi stranami po volbách bylo velké. Bývalý prezident T. Özal charakterizuje tuto éru deseti let jako boj mezi DS a LRS, kdy vznikala velká polarizace na politické scéně.⁸⁰ Ta se dále vyhrotila, když Menderes v dubnu

⁷⁷ KROPÁČEK, L. *Blízký východ na přelomu tisíciletí*, vyd. Vyšehrad, Praha 1999, str. 50

⁷⁸ ZURCHER, E. J. *Turkey- A Modern History*, vyd. I. B. Tauris and Co LTD., London 1993, str. 239

⁷⁹ *Tamtéž*, str. 250

⁸⁰ ÖZAL, T. *Turkey in Europe and Europe in Turkey*, vyd. Context Typographics, High Wycombe 1991, str. 279

1960 vytvořil výbor, který měl vyšetřit „podvrtné aktivity“ opozice. Výbor byl zaměřen i proti profesorům univerzit, kteří se zabývali politikou, což vyvolalo demonstrace studentů a nepokoje.

Nakonec v květnu zasáhla armáda, která zabrala všechny vládní budovy v Ankaře a Istanbulu a zajala všechny ministry Demokratické strany spolu s premiérem Menderesem a prezidentem republiky Celalem Bayerem.

3.1.5 Zahraničně- politická orientace

Vláda Demokratů s sebou přinesla odklon od politiky neutrality, která charakterizovala období vlády prezidentů Atatürka a İnönüa. Turecko se začalo více orientovat na západní země. Pozitivní reakci na žádost Turecka do NATO uspíšila Korejská válka, do které se zapojilo až 25 tisíc tureckých vojáků. 18. 2. 1952 pak Turecko společně s Řeckem vstoupilo do Severoatlantického paktu. V roce 1955 se stala země členem Baghdádského paktu, který vytvořily USA. Ten sdružoval kromě Turecka Irák, Irán, Pákistán, Afghánistán a Velkou Británií.⁸¹ Po vystoupení Iráku v roce 1959 se pakt přejmenoval na CENTO (Central Treaty Organization). Centrální pro to, že jeho úloha byla mezi západní organizací NATO a východní organizací SEATO.⁸² Jeho existenci ukončila až Iránská revoluce roku 1979. Prozápadní orientaci Turecka potvrdil i předseda vlády Menderes na konferenci v indonéském Bandungu roku 1955, když se připojil k malé skupině států, které odmítly myšlenku neangažovanosti prosazovanou indickým premiérem Nehruem, egyptským prezidentem Násirem a jugoslávským prezidentem Titem. V roce 1949 pak Turecko diplomaticky uznalo Izrael.

Na Balkáně se vyhrocovaly hlavně vztahy s Bulharskem. V reakci na vyslání 25 tisíc tureckých vojáků do Koreje, Bulhaři v roce 1953 vyhostili 250 tisíc turecky mluvících muslimů. Turecko, jež nebylo na přijetí takového počtu lidí připraveno, nejdříve uzavřelo hranici. Po částečném uklidnění situace byly hranice otevřeny. Překvapivě příznivě se vyvíjely vztahy s Řeckem. V roce 1954 se však začalo zvyšovat napětí v souvislosti s vývojem tzv. Kyperského problému. Řečtí nacionalisté se snažili o vyhnání Britů z ostrova a o jeho připojení k Řecku. To však odmítali jak kyperští Turci, kteří tvořili asi 20 % obyvatel, tak turecká vláda. Protože

⁸¹ FULLER, G. E. *The New Turkish Republic*, vyd. U. S Institute For Peace, Washington D.C. 2008, str. 34

⁸² MUGHISUDDIN, O. A. *Turkey and The Middle East: Systematic and Subsystemic Determinants of Policy 1960-1975*, vyd. Foreign Policy Institute, Ankara 1993, str. 41

turecký návrh na rozdělení ostrova nechtěli Řekové akceptovat, došlo k dohodě o vytvoření nezávislého Kypru. Turecko, Řecko a Británie poskytly novému státu garance a zavázaly se, že nebudou postupovat jednostranně. 16. srpna 1960 vznikla nezávislá Kyperská republika, jejímž prvním prezidentem se stal arcibiskup Makarios.⁸³

Současně rostl význam Turecka v rámci NATO. Na vyhlášení Eisenhowerovi doktríny USA v roce 1957 navázalo o rok později rozmístění jaderných raket středního doletu na tureckém území. Klíčová role Turecka v NATO byla posílena, když se Izmir stal hlavní základnou středomořských sil Aliance.

3.2 Druhá Turecká republika 1960- 1980

Vojenský *coup d'état* se uskutečnil 27. května a v ten den byla také přečtena Colonelem Alpaslanem Türkešem deklarace v tureckém rádiu. Bylo oznámeno, že turecké vojenské síly berou do ruky správu země, aby vymanily politické strany ze sporů do kterých spadly.⁸⁴ Svržení vlády přivítala především inteligence a studenti velkých měst, ale venkov stál nadále na straně Demokratů. Mezi vůdce puče patřil Cemal Gursel, který byl prozatímně jmenován hlavou státu, předsedou vlády a ministrem obrany. Oficiálně také vedl Výbor národní jednoty (*Milli Birlik Komitesi*), jenž měl v rukou veškerou moc a skládal se ze 38 důstojníků. Nejdůležitějším představitelem pučistů byl však Alparslan Türkeş, radikál s panturkistickými idejemi, který usiloval o hlubokou reformu systému.

12. 6. VNJ asistovalo týmu profesorů, kteří měli vytvořit prozatímní ústavu, která měla dát legální charakter jak převratu, tak VNJ. Nová ústava byla vytvořena roku 1961 a byla odlišná od té předešlé z roku 1924. Vytvořila systém brzd a rovnovah vůči přílišné koncentraci moci v rukou vlády.⁸⁵ Poskytovala také větší politické svobody a tolerovala politické aktivity, které byly předtím nepřípustné. Byla vytvořena 150 členná horní komora parlamentu- senát. Druhou důležitou změnou byl přechod od většinového k proporčnímu zastoupení v 450 členné dolní komoře národního shromáždění. Do sněmovny se tak mohly dostat i menší politické strany.

⁸³ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 106

⁸⁴ ZURCHER, E. J. *Turkey- A Modern History*, vyd. I. B. Tauris and Co LTD., London 1993, str. 253

⁸⁵ LIEBERT, U. *Parliament and Democratic Consolidation in Southern Europe: Greece, Italy, Portugal, Spain and Turkey*, vyd. Pinter Publishers, Londýn 1990, str. 186

Zákony musely projít oběma komorami a senátní veto mohla prolomit jen 2/3 v dolní komoře. Nově vytvořený ústavní soud měl dohlížet na dodržování právního řádu, zatímco ústava garantovala svobodu soudnictví, tisku a vysokého školství.⁸⁶

Velkou pozornost turecké veřejnosti vyvolal osud sesazených politiků Demokratické strany. Byl vytvořen tribunál, který odsoudil celkem 15 lidí na smrt a 31 k doživotnímu žaláři. Adnan Menderes, exministr zahraničí Fatin Rüstü Zorlu a ministr financí Hasan Polatkan byli v září 1961 popraveni oběšením. V roce 1990 byli všichni tři politici znovu pohřbeni se státními poctami. Trest smrti pro exprezidenta Celala Bayara byl kvůli jeho pokročilému věku zmírněn na doživotí a roku 1964 byl propuštěn.⁸⁷

Roku 1962 byla vytvořena Rada národní bezpečnosti (*Milli Güvenlik Kurulu*), která rozšířila možnosti armády při usměrňování vývoje společnosti. Oficiálně bylo její úlohou radit vládě v otázkách domácí a zahraniční bezpečnosti, ale ve skutečnosti se z ní stalo skutečné mocenské centrum, jakýsi hlídací pes nad politiky a politikou. Předsedou rady je prezident, mezi členy patřili i ministři. Armáda sama sebe vidí jako modernizující sílu, která dohlíží na turecký systém.⁸⁸

Do politického systému se nově registrovalo 11 politických stran, mezi nejvýznamnější patřila Strana spravedlnosti (*Adalet Partisi*), která byla považována za pokračovatelku Demokratické strany. Roku 1961 se konaly nové volby, které byly svobodné a spravedlivé. Lidově republikánská strana získala 36,7 % a 173 mandátů, o něco víc než Strana spravedlnosti s 34,7 % a 158 mandáty. Nová turecká strana (*Yeni Türkiye Partisi*), která navazovala na Stranu svobody získala 13,9 %.⁸⁹

Nové vládě předsedal İsmet İnönü, mezi stranami bylo ale množství rozepří a koalice se po půl roce rozpadla. Vítězství strany Spravedlnosti v komunálních volbách roku 1963 urychlilo pád İnönüovi vlády, načež prezident poprvé požádal o sestavení nové vlády předsedu Strany spravedlnosti. Novým premiérem se však stal opět İnönü, který zůstal ve své funkci až do roku 1965.

⁸⁶ *Turecká ústava*, dostupná z: <<http://www.byegm.gov.tr/mevzuat/anayasa/anayasa-ing.htm>> [13. 3. 2008]

⁸⁷ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 108

⁸⁸ MUGHDISUDDIN, O. A. *Turkey and The Middle East: Systematic and Subsystemic Determinants of Policy 1960- 1975*, vyd. Foreign Policy Institute, Ankara 1993, str. 54

⁸⁹ ZURCHER, E. J. *Turkey- A Modern Histor*, vyd. I. B. Tauris and Co LTD., London 1993, str. 259

3.2.1 Süleyman Demirel a Bulent Ecevit

V roce 1964 se stal předsedou Strany spravedlnosti Süleyman Demirel, inženýr a podnikatel. Hned v roce 1965 strana vyhrála volby s 52,9 % hlasů, kdežto Republikáni získali jen 28,7 %. Ostatní strany obdržely méně než 7 %.⁹⁰ Následujících pět let dosahovalo Turecko vysokého hospodářského růstu a armáda se musela smířit s tím, že se k moci dostali dědici Demokratické strany. Demirel poukazoval na islámský charakter strany a na tradiční hodnoty, jeho pozice však byla jiná než Menderese, protože zde existovaly brzdy a rovnováhy dané ústavou.⁹¹ Rozhlas a televize mohly vládu otevřeně kritizovat a policie směla vstoupit na akademickou půdu jen se svolením rektorátu. Po smrti prezidenta Cemala Gürsela v březnu 1966 se novou hlavou státu stal Cevdet Sunay. Po volbách roku 1969 strana získala 46,5 % a Republikáni 27,4 %.⁹² Demirel pomalu ztrácel podporu vlastní strany. Roku 1970 se mluvilo o jeho odchodu. Vznikla také nová strana založená Ferruhem Bozbeylim- Demokratická strana (*Demokratik parti*), která navazovala na *Demokrat parti*.

V 60. letech vstoupil na tureckou politickou scénu další charismatický politik Bulent Ecevit. Oblíbili si ho především dělníci a část levice. Od roku 1961 zastával funkci ministra práce a jeho zásluhou bylo v Turecku poprvé uzákoněno právo na stávkou. V roce 1966 se stal generálním tajemníkem Lidové republikánské strany a roku 1972 jejím předsedou. Prosazoval politiku sociální spravedlnosti a pozici strany definoval jako nalevo od středu. Tato reorientace strany zpočátku nevyvolávala mezi lidem důvěru.

Na pravici se vytvořila strana C. A. Turkeşe, Republikánská vesnická národní strana, která prosazovala nacionalismus, sociální odpovědnost, rozvoj a industrializaci. Roku 1969 si změnila název na Stranu národní akce. Členové sami sebe také nazývali Šedými vlky (*Bozkurtlar*). Do roku 1969 Turkeş podporoval sekularismus, ale před volbami svůj program změnil a začal prosazovat islám a turecké národní dědictví.⁹³ V letech 1969 až 1970 pak vedl kampaň politického násilí proti levicovým radikálům v ulicích tureckých měst.

Další politickou stranou, která vznikla v 60. letech je islámská Strana národního řádu (*Milli Nizam Partisi*) jejímž předsedou se stal Necmettin Erbakan. Ten byl původně členem

⁹⁰ DAVISON, R. H. *Turkey- A Short History*, vyd. The Eothen Press, Huntingdon Cambs 1991, str. 162

⁹¹ ZURCHER, E. J. *Turkey- A Modern History*, vyd. I. B. Tauris and Co LTD., London 1993, str. 264

⁹² DOOD, C. H. *The Crisis of Turkish Democracy*, vyd. The Eothen Press, Huntingdon 1990, str. 13

⁹³ ZURCHER, E. J. *Turkey- A Modern History*, vyd. I. B. Tauris and Co LTD., London 1993, str. 270

Strany spravedlnosti, ale do parlamentu se dostal v roce 1969 jako nezávislý kandidát za město Konya, které je dodnes městem náboženského konservatismu. Erbakan se otevřeně postavil proti laicismu, velkým mezinárodním koncernům a imperionalismu. Obě nové strany představovaly hrozbu Demirelovi, ne kvůli tomu, že by se mohly stát konkurenční stranou, ale spíše mohly ohrozit jeho moc spojením s členy jeho vlastní strany.

3.2.2 Ultimátum armády 12.3. 1971

Protože Demirelova vláda nedokázala zastavit násilí v ulicích a parlament byl zcela paralyzován, armáda (již podruhé v dějinách) zasáhla do politiky. Náčelník generálního štábu předal 12. 3. 1971 premiérovi memorandum, v němž požadoval vytvoření silně reformní vlády, která bude dodržovat kemalistické reformy.⁹⁴ V případě, že by ultimátum nebylo akceptováno, hrozila armáda převzetím moci. Demirel záhy rezignoval a İnönü kritizoval zásahy armády. Generálové se rozhodli jmenovat premiérem Nihata Erima, jenž reprezentoval pravé křídlo republikánské strany. Nové teroristické aktivity vedly v dubnu 1971 k vyhlášení stanného práva v 11 provinciích včetně všech velkých měst. Zásahy proti teroristům armáda využila jako záminku k honu na tureckou levici. Bylo uvězněno asi 5 tisíc osob. Erimova vláda přijala několik důležitých změn v ústavě: omezila svobodu tisku, zrušila autonomii univerzit, rozhlasu i televize a zredukovala pravomoci ústavního soudu. Došlo k posílení Národní bezpečnostní rady a vznikly zvláštní Státní bezpečnostní soudy, které se měly vypořádat s velkým počtem uvězněných. Stát byl posílen na úkor občanské společnosti. V roce 1973 ukázaly strany svou sílu při volbě prezidenta. Armáda navrhla do funkce generála Faruka Gürlera, což strany odmítly akceptovat. Nakonec byl hlavou státu zvolen Fahri Korutürk.⁹⁵

Roku 1973 se pak konaly první svobodné volby od 12. 5. 1971. Ty byly velkým překvapením, protože vyhrála Ecevitova nová Republikánská lidová strana se 33,5 % oproti 29,5 % Demirelovy strany. Žádná z nich však nezískala absolutní většinu. Bulent Ecevit a Necmettin

⁹⁴ DOOD, C. H. *The Crisis of Turkish Democracy*, vyd. The Eothen Press, Huntingdon 1990, str. 15

⁹⁵ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 118

Erbakan (Strana národní záchrany) museli vytvořit koalici.⁹⁶ Koalice byla u moci jen pár měsíců, když nastala kyperská krize.

V červenci 1974 kyperská národní garda podporována řeckou vojenskou juntou svrhla arcibiskupa Makaria a vyhlásila sjednocení s Řeckem. Turecká vláda žádala, aby garanti smlouvy o Kypru z roku 1960 společně zasáhly. Velká Británie to odmítla, tak se Ecevitova vláda rozhodla zasáhnout sama. Na Kypru se vylodila turecká armáda a obsadila asi 40 % rozlohy ostrova. Ostrov byl fakticky rozdělen tzv. „Attilovou linií.“ Turci uprchli z jižní řecké zóny a Řekové opustili své domovy na severu. V roce 1983 pak byla jednostranně vyhlášena Severokyperská turecká republika, jejíž existenci kromě Turecka nikdo neuznal.⁹⁹

Ecevit se stal přes noc hrdinou, když se mu podařilo zvládnout krizi. V nových volbách roku 1977 toho chtěl plně využít, což se mu povedlo. Jeho strana získala 41,4 %, což bylo jedno z největších čísel ve volbách. Strana spravedlnosti získala 36,9 %. V senátních volbách roku 1979 se však znovu dostal k moci Demirel. Koaliční vlády v letech 1973- 1980 byly slabé, politický systém byl polarizovaný, protože dvě hlavní strany nebyly schopny spolupracovat. Vládě se nepodařilo obnovit pořádek v ulicích, útoky bojůvek již nesměřovaly jen proti prominentům pravicového a levicového extremismu, ale i proti představitelům veřejného života. Politické vraždy vyvrcholily v únoru 1978, kdy se obětí extrémistů stal Abdi Ipekci, přední liberální novinář deníku *Milliyeta*, Ecevitův osobní přítel. V Turecku pokračovaly zuřivé útoky pravičáků proti alevitské menšině, která již tradičně podporovala levici. Stanné právo bylo vyhlášeno ve 13 provinciích, později ve dvaceti. V roce 1978 přerostla pravolevá polarizace do vytvoření marxistické Strany kurdských pracujících (PKK) v čele s Abdüllem Öcalanem. Jejich cílem je vytvořit Kurdský stát na jiho- východě země. Velký vliv na destabilizaci státu měla i ekonomická situace, která se ukázala jako kritická.

Co se týče náboženského hlediska, tak se k islámu hlásily všechny strany, třebaže měly v programu kemalismus. Adnan Demirel poukazoval ve svém volebním programu i na to, že jeho strana je dědička Demokratické strany, která otevřela cestu islámu. Před zahájením svých projevů vždy demonstrativně líbal Korán.¹⁰⁰

⁹⁶ DOOD, C. H. *The Crisis of Turkish Democracy*, vyd. The Eothen Press, Huntingdon 1990, str. 17

⁹⁹ DAVISON, R. H. *Turkey- A Short History*, vyd. The Eothen Press, Huntingdon Cambs 1991, str. 170

¹⁰⁰ MUZIKÁŘ, J. *Islám v politice*, vyd. Svoboda, Praha 1987, str. 180

3.2.3 Hospodářská situace

Turbulence na politické scéně ve druhé polovině 2. republiky byly doprovázeny nestabilitou na poli mezinárodní ekonomiky. Vláda se snažila stabilizovat ekonomiku: restrikcemi importu a vysokými tarify, které měly omezit dovoz evropských a amerických výrobků; manipulací s měnným kurzem (udržování turecké liry uměle vysoko) a placením dotací farmářům. Došlo tím k omezení investic cizích firem, které nemohly soutěžit s domácími. Energetická krize v letech 1973-74 způsobila, že Turecko muselo vynakládat všechny devizové příjmy z exportu na nákup paliv.¹⁰¹

Nástup recese v západní Evropě pak způsobil pokles poptávky jak po tureckém zboží, tak i po turecké pracovní síle. Finanční situace země nebyla dobrá a Turecko muselo požádat zahraniční věřitele o prodloužení termínu splátek a nové úvěry. Výsledkem byla i inflace 20 % roku 1970, nakonec však dosáhla 90 % roku 1979.¹⁰² Situaci neřešily ani periodické devalvace měny, protože většinou přicházely pozdě. Na sklonku roku 1979 se Demirelova vláda konečně rozhodla situaci řešit balíčkem hospodářských reforem, které připravoval někdejší zaměstnanec Světové banky Turgut Özal. Turecko dostalo půjčku 1,8 bilionu dolarů od OECD a Světové banky pod podmínkou, že zruší kontroly importu a exportu, osvobodí úrokové sazby, zvýší ceny a zmenší vládní výdaje.¹⁰⁴ Když se Demirel vrátil k moci roku 1979 tak to bylo jeho hlavní prioritou. Napjatá politická situace v zemi, odpor tureckých odborů a masové okupační stávky však znemožnily uvést reformy do praxe.

V 60. letech docházelo k prvním odchodům za prací do Německa. První vlnu tvořili spíše vzdělaní obyvatelé měst technického zaměření, později se však poptávka zvětšila a do Německa odcházeli vesničané bez většího vzdělání, kteří se nově přistěhovali do měst. Německo-turecká bilaterální smlouva byla podepsána roku 1961. Do Německa pak odjelo 13 tisíc pracovníků, roku 1970 jich však již bylo 480 tisíc. Tento počet se později zvětšil až na 800 tisíc. Turečtí pracovníci odjeli také do Belgie, Holandska, Švýcarska a Velké Británie. V 70. letech tak bylo v Evropě kolem 2, 5 milionu pracovníků.¹⁰⁵ Nejdříve přijížděli na pár let sami a šetřili každý vydělaný

¹⁰¹ *Informace o zemích*, dostupné z: <[www. Country- studies.com/turkey/growth-and-structure-of-the-economy.html](http://www.Country-studies.com/turkey/growth-and-structure-of-the-economy.html)> [14. 3. 2008]

¹⁰² ZURCHER, E. J. *Turkey- A Modern History*, vyd. I. B. Tauris and Co LTD., London 1993, str. 281

¹⁰⁴ KRUEGER, A. O. *Turkey: Trade Reforms in the 1980s*, vyd. ICS Press, Saint Francisco 1991, str. 16

¹⁰⁵ ZURCHER, E. J. *Turkey- A Modern History*, vyd. I. B. Tauris and Co LTD., London 1993, str. 284

peníz, nakonec se však rozhodli zůstat. Jedním z důvodů byla vidina života v Evropě i velká nezaměstnanost v Turecku, která však nešla přesně odhadnout, protože zde neexistovala podpora v nezaměstnanosti a tím pádem ani žádná registrace nezaměstnaných. Tím začalo i stěhování rodin a příbuzných do Evropy, čímž se zvýšil jejich počet. V Německu pro ně vláda vymyslela název *Gastarbeiter* neboli „pracující návštěvníci.“ Když se však později rozhodli v Německu zůstat na trvalo, tak se spíše změnil v hanlivý název.

Během let 1947-1975 získalo Turecko půjčky od USA, které tvořily až 7 bilionu dolarů.¹⁰⁶

3.2.4 Zahraniční situace za druhé republiky

V tomto období poznačila tureckou zahraniční politiku Kubánská a Kyperská krize, produkce opia, Arménská otázka a problematika lidských práv. Turecko bylo spoutáno k politice USA nejenom členstvím v NATO, ale i 56 oddělenými smlouvami. Podle nich byly v Turecku vytvořeny americké vojenské základny. Během Kubánské krize zde bylo rozmístěno až 30 tisíc amerických vojáků. Krize skončila roku 1962 rozhodnutím, že SSSR stáhne své rakety z Kuby a USA zruší jaderné základny v Turecku. Proamerická politika vlády se setkala s nesouhlasem ze strany obyvatel a jejich negativní postoj se jen upevnil spolu s Kyperskou krizí, kdy Američané zakázali Turkům užít jejich zbraně, ale i s problematikou opia.

Zdrojem konfliktu s Američany se tedy stal i mák. Příprava opia z máku má v Turecku dlouhou tradici o čem svědčí i to, že název opium (*afyon*) nese jedno z Anatolských měst-Afyonkarahisar. Koncem 60. let se z tureckého opia vyrábělo téměř 80 % heroinu. Ten se pak dostával na americký trh. Pod tlakem USA turecká vláda roku 1971 pěstování máku zakázala, to však platilo jen tři roky.¹⁰⁷

Po těchto roztržkách s USA se vláda snažila zmírnit závislost na USA tím, že započala rozvíjet své vztahy s Evropou, Sovětským svazem a islámským světem. Roku 1964 se Turecko stalo asociačním členem Evropského společenství. Smlouva obsahovala přípravnou fázi 17 let, po

¹⁰⁶ MUGHISUDDIN, O. A. *Turkey and The Middle East: Systematic and Subsystemic Determinants of Policy 1960- 1975*, vyd. Foreign Policy Institute, Ankara 1993, str. 42

¹⁰⁷ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 117

kteřé by Turecko mohlo požádat o plné členství. Evropské společenství se také stalo pro Turecko hlavním obchodním partnerem místo USA.

Vztahy s islámskými zeměmi byly pro Turecko vždy problematické, hlavně i kvůli uznání Izraele. Energetická krize let 1973-74, která přinesla těžkosti jak turecké ekonomice, tak arabským, zvětšila možnosti spolupráce právě s arabskými zeměmi. Tu podporoval především ministr Erbakan. Roku 1977 Ankara také jednala o otevření ropovodu z Iráku k tureckému pobřeží. To přineslo Turecku zisk 1,2 bilionu dolarů ročně.¹⁰⁸

3.2.5 Konec 2. republiky

Důvody, které vedly ke konci 2. republiky a ke třetí vojenské intervenci po 20 letech byly: zvýšení právních a pořádkových problémů; kurdský separatismus; politický systém, který se zdál na mrtvém bodě a špatná ekonomická situace. Mezi další důvody patřil i vzrůstající islamismus, který byl spjat s iránskou revolucí roku 1979. Demonstrace probíhaly i ve městě Konya, kde islámisté protestovali proti vyhlášení Jeruzaléma za hlavní město Izraele, požadovali návrat k islámskému právu šaría a odmítali zpívat národní hymnu.¹⁰⁹ 12. 9. 1980 vzala moc nad republikou armáda. Parlament byl rozpuštěn, kabinet svržen a politické strany pozastaveny. Byl vyhlášen stav ohrožení a vůdci politických stran byli zatčeni. Všechna moc byla soustředěna v rukou armády, především pak Národní bezpečnostní rady, které předsedal generál Kenan Evren, který byl později zvolen prezidentem.

¹⁰⁸ MARR, P. *Turkey and Iraq, Distant Neighbor- Turkey's Role in the Middle East*, vyd. U. S. Institute of Peace, Washington D. C. 1996, str. 49- 50

¹⁰⁹ DOOD, C. H. *The Crisis of Turkish Democracy*, vyd The Eothen Press, Huntingdon 1990, str. 24

3.3 Léta 1980- 2000

Národní bezpečnostní rada nakonec zvolila i vládu, která se skládala ze 27 členů, pod vedením Bülenta Ulusu. Mezi členy vlády nebyl žádný politik bývalého režimu. Místní vojenští představitelé v regionech využívali nové nabyté pravomoci, řídili školy, odbory, dohlíželi na tisk a pořádek. V průběhu roku bylo zavraženo více než 120 tisíc lidí a během dvou následujících let soudy vynesly nad obviněnými tři tisíce šest set ortelů trestů smrti (15 jich bylo skutečně popraveno). Zátah proti teroristům vedla armáda nevybíravým způsobem a tvrdě zasáhla i proti novinářům, učitelům, právníkům a levicovým aktivistům. Univerzity byly pod tvrdou centralizací a mučení aktivistů bylo na denním pořádku.

Vysoký vojenští představitelé se rozhodli změnit liberální ústavní systém, který vznikl po převratu roku 1960. Návrh nové ústavy rozšiřoval pravomoci prezidenta, vlády a Národní bezpečnostní rady a omezoval individuální svobody včetně svobody tisku a shromažďování. Ve jménu ochrany národní bezpečnosti bylo možné různá práva a svobody omezovat.¹¹⁰

Novým zákonem o politických stranách byli z politiky na deset let vyloučeni ti politikové, kteří dominovali politické scéně do roku 1980. Volit bylo uzákoněno jako povinné, jinak se platila peněžní pokuta.¹¹¹ Schválení nové ústavy v referendu bylo svázáno s volbou Kenana Evrena za prezidenta na sedmileté období. Protože pro ústavu hlasovalo 91 % voličů, tak se Kemal Evren stal prvním tureckým prezidentem voleným v přímých volbách.¹¹²

Z patnácti pokusů o založení politické strany byly schváleny armádou jen tři: Strana národní demokracie (*Milliyetçi Demokrasi Partisi*), která byla podporovaná generály; Lidová strana (*Halkçı parti*), založená na kemalismu a Vlastenecká strana (*Anavatan Partisi*), která byla vedena Turgutem Özalem. Ve volbách roku 1983 si Özalova strana vybojovala velké vítězství se 45 %, Lidová strana uspěla se 30 % a Strana národní demokracie měla jen 23 %. Turgut Özal se stal premiérem s charismatickou osobností, se kterou se většina Turků dokázala identifikovat. Byl zastáncem hospodářské liberalizace a zástupcem podnikatelských kruhů, na druhé straně měl však blízko k náboženským společenstvím jako bylo *naksibendiji*. Nebýt jeho propojení se

¹¹⁰ ZURCHER, E. J. *Turkey- A Modern History*, vyd. I. B. Tauris and Co LTD., London 1993, str. 295

¹¹¹ LIEBERT, U. *Parliament and Democratic Consolidation in Southern Europe: Greece, Italy, Portugal, Spain and Turkey*, vyd. Pinter Publishers, Londýn 1990

¹¹² PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 124

Světovou bankou a NATO, tak by u vojáků určitě neprošel. Za Özala došlo k odklonu od kemalistických tradic a naopak k důrazu na islámskou identitu Turků.

3.3.1 Turgut Özal předsedou vlády

Spolu s nástupem T. Özala došlo k liberalizaci a nárstu politických stran, k čemuž došlo po lidovém referendu roku 1987. Lidé mohli rozhodnout o tom, zda se mohou staří politici vrátit na politickou scénu. Nové volby se konaly roku 1987, podle proporčního systému. Vlastenecká strana v nich zvítězila s absolutní většinou se ziskem 36 %, Sociální demokraté (*Sosyal demokrat parti*) Erdala İnönüa, který byl synem Ismetha Pashi získala 25 % a 19 % Demirelova Strana pravé cesty (*Doğru yol partisi*).¹¹³

Turecko se v období, které Özal nazýval velkou transformací, integrovalo do světové ekonomiky. Vedle vědomého posilování náboženství v politice a společnosti se Özal zasloužil o prosazení tržní funkční ekonomiky s exportním zaměřením. Rozvíjel demokracii, realističtěji pohlížel na kurdskou otázku a odstranil informační monopol státního rozhlasu a televize. Směřoval Turecko směrem k Evropě.

Hospodářský růst se vyšplhal na 7 %, vláda stimulovala zahraniční investice, modernizovala infrastrukturu. Ke konci 80. let výrazně vzrostla inflace, poklesla kupní síla obyvatel, vzkvétala korupce a množily se skandály. To vše zapříčinilo pokles premiérovy popularity a porážku jeho strany v komunálních volbách v roce 1989. Zvítězili Sociální demokraté s 28,2 %, na druhém místě byla Strana pravé cesty s 25,6 % a až potom Vlastenecká strana s 21,9 %.¹¹⁴

Po skončení Evrenova prezidentského mandátu byl v roce 1989 zvolen Özal druhým civilním prezidentem republiky. Předsedou vlády a Vlastenecké strany se stal Yildirim Akbulut. Vláda se soustředila na větší liberalizaci politického systému. Mezi nejdůležitější reformy patřila redukce doby (z 15 dní na 24 hodin), kdy lidé mohli být drženi ve vazbě bez obvinění. Roku 1991 byly uveřejněny konstituční dodatky, které se týkaly politického systému (zvětšení shromáždění, přímé prezidentské volby, právo volit od 18 let), ale i lidských práv. Byla povolena

¹¹³ DAVISON, R. H. *Turkey- A Short History*, vyd. The Eothen Press, Huntingdon Cambs 1991, str. 173

¹¹⁴ ZURCHER, E. J. *Turkey- A Modern History*, vyd. I. B. Tauris and Co LTD., London 1993, str. 301

kurdština v soukromí a byly zrušeny články 141, 142 a 163 trestního zákona, které omezovaly politiku na základech třídních či náboženských. Ve volbách roku 1991 zvítězila Demirelova Strana pravé cesty s 27 %, Vlastenecká strana měla 24 % a Sociální demokraté 20 %.¹¹⁵ Hlasy pro ně obsahovaly i hlasy pro stranu Kurdů, která se nemohla voleb účastnit, protože neměla kandidáty v každé provincii. Vztah prezidenta a vlády byl špatný, Özal často kritizoval její rozhodnutí a blokoval zákony. Premiérem byl zvolen Mesut Yilmaz.

Z náboženského hlediska Turci vnímali Turguta Özala jako prvního věřícího prezidenta. Návrat k islámským tradicím ovšem neznamenal cestu k teokracii, ale pouze postupnou integraci islámu do konceptu tureckého nacionalismu. Rychlý rozvoj zaznamenala náboženská výuka především na školách pro imámy a kazatele, kteří promlouvají k věřícím v mešitách. Rozšiřovaly se vydavatelské aktivity s náboženskou tematikou, jakož i státní rozhlasové a televizní vysílání pro věřící. V 80. letech se debata o sekularismu soustředila především na problematiku nošení ženského šátku (*türban*), který zahaluje muslimkám vlasy. Politický islám ostře vystupoval proti zákazu nošení šátku ve veřejných budovách, zvláště na vysokých školách.¹¹⁶ Vlastenecká strana po té chtěla nošení šátku povolit, to se však setkal s nevolí prezidenta Evrena, který tento případ předložil ústavnímu soudu. Ten roku 1989 rozhodl, že by o tom měli rozhodnout rektori univerzit. Napjatá situace vyvrcholila atentáty na dva profesory, Muammera Aksoy a profesorku teologické fakulty v Ankaře Bahriye Uçok. Ta předtím veřejně uvedla, že islám pokrývá hlavu ženám nepřikazuje.¹¹⁷

Některé Özalovy kroky, včetně časté účasti vládních činitelů na náboženských obřadech, vyvolávaly nevoli laických kruhů. V roce 1991 byl z trestního zákoníku vypuštěn paragraf, který postihoval náboženské misionářské aktivity, jakož i snahy o znovuzavedení islámského práva.

3.3.2 Hospodářská situace

Turgut Özal přistoupil k rozhodnému prosazení tržních principů. Světová banka a OECD znovu Turecku začaly věřit a poskytly mu úvěry až 40 bilionů dolarů do roku 1989. Ročně pak Turecko muselo splácet 7 bilionů, což činilo ekonomice veliké problémy. Mezi jeho cíle patřilo:

¹¹⁵ DOGAN, K. *Turkey 2006*, vyd. Turkish News Agency, Ankara 2006, str. 130

¹¹⁶ ZURCHER, E. J. *Turkey- A Modern History*, vyd. I. B. Tauris and Co LTD., London 1993, str. 304

¹¹⁷ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 127

zmenšit inflaci, dosáhnout rovnováhy plateb a vytvořit volný trh. K tomu používal drastickou devalvací turecké liry, zvednutí úrokových sazeb, podporoval turecké výrobky v soutěži proti konkurenci, zvýšil ceny a zmenšil dotace.¹¹⁸ Export byl podporován dotacemi a zrušením celních poplatků. Během let vzrostl až o 22 % a dosáhl 11,7 bilionu dolarů roku 1988.¹¹⁹ Zvýšení cen, zmražení platů a zvýšení úrokových sazeb však během těchto let zmenšilo poptávku po zboží o 40-60 %. Došlo však k zlepšení podmínek pro zahraniční investory a na turecký trh se dostávaly americké a evropské výrobky. Vláda vytvořila novou infrastrukturu, telekomunikace a silniční síť. V této době se Turecko začalo orientovat na turistický ruch a obzvláště pobřeží se stalo vyhledávanou destinací.

Byl vytvořen nový projekt GAP (*Güneydogu Anadolu Projesi*), který je nazýván i velkým Jihovýchodním anatolským projektem. Tvoří ho 22 přehrad na systému Eufratu a Tigridu, 19 elektráren a rozsáhlá síť zavlažovacích kanálů.¹²⁰ Hlavní přehrada Atatürk byla dokončena roku 1992. Je vysoká 169 metrů a Turci ji označují za čtvrtou největší na světě. GAP má přispět k rozvoji zůstale Anatolie a tak i k řešení kurdské otázky. Slouží tomu i rozsáhlý rozvoj infrastruktury a přistěhovalectví. Nynější stav osídlení je asi 8 % obyvatel, roku 2012 by zde mělo být 16 % obyvatel země.¹²¹ Z projektu by se měla dodávat nejen elektrická energie, ale i zavlažovat 1,6 hektarů půdy.

Hospodářský růst během let 1986-87 dosahoval dlouhodobě roční hodnoty 8 %. Později však spadl na 3,5 % roku 1988 a později jen na 1,7 %. Zápornou stránku však také tvořily trvale vysoká inflace, rozpočtové schodky a stoupající zahraniční zadluženost. Roku 1988 inflace vystoupala až na 70 %. Důvodem byla malá poptávka obyvatel a deficit vlády. Özalova administrativa se málo zabývala zemědělstvím, přesto že tvořilo až 60 % pracovní síly a jen 15 až 20 % HNP.

3.3.3 Kurdská otázka

Politický problém, který dominuje turecké agendě stále více let je Kurdská komunita. Turecká republika zaručovala Kurdům všechna občanská práva, ale požadovala, aby se zřekli

¹¹⁸ KRUEGER, A. O. *Turkey: Trade Reforms in the 1980s*, vyd. ICS Press, Saint Francisco 1991, str. 25

¹¹⁹ DOOD, C. H. *The Crisis of Turkish Democracy*, vyd. The Eothen Press, Huntingdon 1990, str. 59

¹²⁰ DOGAN, K. *Turkey 2006*, vyd. Turkish News Agency, Ankara 2006, str. 184

¹²¹ KROPÁČEK, L. *Blízký východ na přelomu tisíciletí*, vyd. Vyšehrad, Praha 1999, str. 64

národních aspirací a vlastního jazyka. Napětí mezi Turky a Kurdy bylo přibližně do poloviny 20. století v podstatě konfliktem moderního tureckého národního státu se zaostalými, nejednotnými kurdskými kmeny, které byly pod vlivem islámu a klanových struktur. S růstem vzdělanosti se později objevila kurdská inteligence, která zformulovala národní program.

Po roce 1980 byla kurdská identita ještě více potlačována, i užívání kurdštiny v soukromém hovoru bylo zakázáno. Nejradiálnějším hnutím se stala Strana kurdských pracujících (PKK- *Partiya Karkeran Kurdistan*), která byla založena roku 1978 Abdullahem Öcalanem.¹²² Strana se opírala o venkovskou chudinu a městskou mládež. Svých cílů chtěla dosáhnout ozbrojeným bojem. Roku 1980 se Öcalan uchýlil do Damašku a s pomocí syrské vlády byly založeny tréninkové tábory v údolí Beqa'a, kde byli jeho následovníci trénováni syrskými a palestinskými úředníky. V roce 1984, během oslav kurdského nového roku (*Nevroz*) vypověděla PKK, jež byla vyzbrojena především moderními československými zbraněmi, turecké vládě otevřenou válku. Protiopatřením vlády bylo vyzbrojování vesničanů a vytváření tzv. vesnických gard. PKK proti nim započala krvavou kampaň, v jejímž průběhu zemřelo mnoho žen a dětí. Turecká snaha uzavřít hranice a hledat guerilly v horách nebyla příliš efektivní. Hlavním problémem na turecké straně bylo nedostatek nástrojů (helikoptéry, telekomunikace). V roce 1988 PKK nakonec dospěla k závěru, že válka s vesničany byla omylem, což zvýšilo její popularitu.¹²³ Ač měla armáda v regionu 150 tisíc mužů s letadly a tanky, s klasickou partyzánskou válkou si poradit nedovedla. V rukou partyzánů se nacházely rozsáhlé oblasti, zvláště u hranic s Irákem. Do začátku 90. let si boje vyžádaly podle oficiálních statistik na 30 tisíc obětí.¹²⁴

Imidž Abdullaha Öcalana se změnil po zajímavém interview s *Istanbul daily (milyet)* v červnu 1988. Muž, který byl zobrazovaný po léta jako turecký úhlavní nepřítel a démon, se ukázal být člověkem z těla a krve, který má navíc rád fotbalový klub Galatasaray jako v té době premiér T. Özal.¹²⁵ První vstřícný krok jako východisko z patové situace udělal v roce 1991 právě on, když na vlastní odpovědnost zrušil zákaz používání kurdštiny a navrhl, aby bylo v budoucnu umožněno i její rozhlasové a televizní vysílání. Mesut Yilmaz se ve stejném čase přimlouval za

¹²² KIRISCI, K. *The Kurdish Question and Turkey*, vyd. Frank Cass Publishers, Londýn 1998, str. 110

¹²³ ROBINS P. *Turkey and the Middle East*, vyd. Royal Institute of International Affairs, Londýn 1991, str. 31

¹²⁴ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 130

¹²⁵ ZURCHER, E. J. *Turkey- A Modern History*, vyd. I. B. Tauris and Co LTD., London 1993, str. 314

uznání kurdštiny jako druhého oficiálního jazyka. S nástupem Demirela do funkce však došlo k zmrazení dialogu mezi Turky a Kurdy. K zlepšení stavu Kurdů měl sloužit jak projekt GAP tak výstavba ropovodu z Baku do tureckého Ceyhanu u Středozemního moře, jež byl dobudován roku 2005.

V roce 1993 byla zakázána kvůli „separatistické propagandě“ kurdská Strana práce lidu (HEP) a v roce 1994 nástupnická Strana demokracie (DEP). Následně vznikla strana lidové demokracie (HADEP), kterou ústavní soud zakázal roku 2003 s odůvodněním, že podporuje PKK. Přesto jsme mohli vidět v posledních volbách roku 2007 pokrok, kurdská populace dala více hlasů AKP než vlastní kurdské Demokratické sociální straně (*Demokratik Toplum Partisi*). Kurdové také zvolili 20 členů parlamentu, kteří byli voleni nezávisle a potom zformulovali blok DTP v parlamentu. Vytvořili tedy první reprezentaci tohoto druhu.¹²⁶

3.3.4 Zahraniční politika v 80. letech

Po vojenském převratu roku 1980 se pozornost Evropy zaměřila na dodržování lidských práv v Turecku.¹²⁷ V květnu 1981 bylo pozastaveno členství země v Radě Evropy a v roce 1982 začalo oficiální šetření v otázce porušování lidských práv. Politické vztahy s EHS se sice po roce 1983 zlepšily, ale oficiální žádost Turecka o členství s dubna 1987 byla zamítnuta.

Americká administrativa naproti tomu vojenský převrat přivítala, protože ji po iránské revoluci a okupaci Afghánistánu sovětskou armádou zajímaly především bezpečnostní otázky. Turecko se obávalo iránských snah o vývoz islámské revoluce, ale v irácko- iránském konfliktu zůstalo neutrální, i když souhlasilo s vývozem irácké ropy přes své území. Irán se stal postupně také významným tureckým obchodním partnerem.

Vztahy s Irákem a Sýrií se zkomplikovaly v důsledku sporu o vody Eufratu a Tigridu. Ten se vyostřil přehradou v Tabce, kterou vystavěla Sýrie koncem 70. let a uvolnila pak Iráku větší množství vody.¹²⁸ Situaci potom také ztížilo Turecko svým velkým Jihovýchodním anatolským projektem GAP. Nepřesná dikce mezinárodního práva v otázce využití vodních zdrojů ponechává

¹²⁶ FULLER, G. E. *The New Turkish Republic*, vyd. U. S. Institute for Peace, Washington D.C. 2008, str. 179

¹²⁷ *Turecké ministerstvo zahraničí*, dostupné z: <<http://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?690ae1fb-2099-44cc-a4f8-925c62e1425a>> [20. 4. 2008]

¹²⁸ KROPÁČEK, L. *Blízký východ na přelomu tisíciletí*, vyd. Vyšehrad, Praha 1999, str. 64

značný prostor rozporným nárokům všem třem zemím. Sýrie a Irák Turecko kritizují. To se však odvolává na smlouvu o kvótách, kterou uzavřelo se Sýrií v roce 1987 a odmítá je zvýšit. Turecko se tak snaží také tlačit na Sýrii ohledně Alexandrettského sandžaku. Syřané anexi nikdy neuznali, na syrských mapách je zakreslované jako jejich území.¹²⁹ Syrská vláda bojovala proti Turecku prostřednictvím PKK, které poskytla jako útočiště své území. Situace se změnila až od roku 2004, kdy turecký premiér R. T. Erdogan navštívil Damašek a obě země se dohodly na uznání hranic.¹³⁰

Vztahy s Bulharskem se prudce zhoršily roku 1989 z důvodů násilné asimilace Turků a muslimů, kterou prosazovala bulharská administrativa. Více než 300 tisíc bulharských Turků uteklo do Turecka, ale Ankara neměla dostatek sil na jejich integraci do své ekonomiky a nevěděla ani, jak jim zabezpečit bydlení. Většina uprchlíků se proto vrátila do Bulharska v naději, že se po pádu železné opony jejich situace zlepší. Napjaté zůstávaly i řecko-turecké vztahy. Obě země se nedokázaly shodnout jak v otázce Kypru, tak ohledně těžby ropy v Egejském moři. Letecký prostor nad Egejským mořem si nárokuje Řecko, přičemž Turecko ho pokládá za mezinárodní.¹³¹

V další válce v Perském zálivu, která vypukla po irácké okupaci Kuvajtu v srpnu 1990, se Turecko stalo jedním z největších podporovatelů USA. Prezident Özal okamžitě zastavil provoz iráckého ropovodu a podpořil mezinárodní protisaddámovské spojenectví. Problém pro Turecko začal, až když válka skončila. Během války totiž americký prezident Bush přesvědčoval Kurdy k revoltě proti Husainovi. Výsledkem nakonec bylo, že mnoho Kurdů muselo uprchnout z Iráku. Jednalo se až o 0,5 milionu uprchlíků, kteří se chtěli dostat do Turecka. Místo otevření hranic navrhl turecký prezident plán k vytvoření bezpečnostní zóny v severním Iráku, kde by byli Kurdové chráněni a irácké jednotky by nemohly zasáhnout. Válka v Perském zálivu tak stála Turky 6 bilionu dolarů.¹³² Obchod s Irákem tvořil v 80. letech až 961 milionu dolarů a 12 % tureckého exportu. Uzavření ropovodu z Iráku pak stálo Turecko 1,2 bilionu dolarů ročně.¹³³

Po pádu Sovětského svazu roku 1991 se Turecko pokoušelo být modelem pro nově vzniklé turkické státy ve střední Asii a Zakavkazí. Chtělo jim nabídnout svůj model

¹²⁹ ROBINS, P. *Turkey and the Middle East*, vyd. Royal Institute of International Affairs, Londýn 1991, str. 23

¹³⁰ STERN, Y. Turkey singing a new tune, *Haaretz*, dostupné z: <www.haaretz.com/hasen/pages/524517.html> [14. 3. 2008]

¹³¹ DOGAN, K. *Turkey 2006*, vyd. Turkish News Agency, Ankara 2006, str. 211

¹³² ZURCHER, E. J. *Turkey- A Modern History*, vyd. I.B. Tauris and Co LTD., London 1993, str. 319

¹³³ FULLER, G. E. *The New Turkish Republic*, vyd. U. S. Institute for Peace, Washington D.C. 2008, str. 41

demokratického uspořádání, umírněného islámu a tržní ekonomiky. Turecko očekávalo, že kulturní, jazykové, náboženské a historické vazby povedou k vytvoření turkického společenství, v němž případně vůdčí pozice právě Ankaře. Pravidelné summity nejvyšších představitelů turkických států však nepřinesly očekávané výsledky. Ázerbájdžán stojí po stránce jazykové i kulturní k Turecku nejbližší. Konflikt v Náhorním Karabachu však ukázal, že Turecko není regionální mocností, která by mohla otevřeně vystupovat proti ruským zájmům. Přesto se Turecko zařadilo mezi státy, které poskytují turkickým zemím největší hospodářskou a humanitární pomoc.¹³⁴

Dalším projektem, který měl vést ke spolupráci se sousedními státy, byla Černomořská zóna hospodářské spolupráce. Ta vznikla pod vedením prezidenta Özala. Byla to myšlenka regionální integrace, nejdříve jen Turecka, SSSR, Bulharska a Rumunska. Rozpadem Sovětského svazu se počet zvýšil na 9, dále se připojila i Albánie a Řecko. Důraz byl kladen na soukromé podnikání. Nešlo o projekt konkurující EU, spíše měl přispět k míru a stabilitě v oblasti. Özalova náhlá smrt na jaře roku 1993 však oslabila vyhlídky projektu.¹³⁵

3.3.5 1991-1999

První volby ve změněné mezinárodně politické situaci přinesly v říjnu 1991 vítězství Demirelově Straně pravé cesty, která získala 27 % hlasů, což bylo o 3 % více než získala Vlastenecká strana. Na třetím místě byli Sociální demokraté, kteří vstoupili do koalice s Demirelovou stranou. Nová administrativa chtěla dále liberalizovat společenský život. Vztahy s prezidentem zůstaly dlouhodobě velice napjaté. Ve snaze přiblížit Turecko více EU prosazovala administrativa v čele s prezidentem změny v přístupu k otázkám lidských práv. V roce 1991 byly zrušeny paragrafy trestního zákoníku, které stejnou měrou trestaly komunistickou činnost i islamistické aktivity. Rovněž byl anulován jazykový zákon, který poslanci schválili v roce 1983 s cílem zamezit používání kurdštiny.¹³⁶

Po náhlém úmrtí prezidenta Özala v dubnu 1993 byl novým prezidentem zvolen Suleyman Demirel. Ten přenechal předsednictví Vlastenecké strany i křeslo premiéra první ženě

¹³⁴ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 139

¹³⁵ DOGAN, K. *Turkey* 2006, vyd. Turkish News Agency, Ankara 2006, str. 234

¹³⁶ ZURCHER, E. J. *Turkey- A Modern History*, vyd. I.B. Tauris and Co LTD., London 1993, str. 317

v tureckých dějinách, Tansu Ciller. Do této energetické ekonomky, která získala doktorát na Yaleské univerzitě v USA a pracovala také jako poradkyně Světové banky, vkládala veřejnost v počátku veliké naděje. Chřadnoucí ekonomiku se jí však zlepšit nepodařilo, inflace záhy dosáhla astronomických hodnot (148 % v roce 1994). Rovněž vzkvétala i korupce. Napětí v koalici způsobovalo podezření, že korupce sahá až k předsedkyni vlády. V této situaci se podepsání dohody o celní unii s EU v roce 1995 ukázalo jako jedno z mála pozitiv.¹³⁷

Předčasné volby v prosinci 1995 skončily překvapivým vítězstvím pro islámské Strany prosperity (*Refah partisi*) Necmettina Erbakana, která získala více než 21 % hlasů. Přes 19 % obdržela jak strana Cillerové, tak Yilmazovi vlastenci.¹³⁸ V zemi vypukla opravdová hysterie. Kemalisté a západní spojenci Turecka mluvili takřka o druhém Iránu a turecká armáda byla připravena k zásahu. Nakonec došlo ke koalici Vlastenecké strany a strany Yilmaze. Oba se pak měli ve funkci střídát. Nakonec se však koalice rozpadla kvůli korupčnímu skandálu kolem Cillerové. Ta se nakonec neočekávaně rozhodla na společné vládě s Erbakanem. Představitel politického islámu tak poprvé usedl do premiérského křesla. Cillerová pak v červnu 1995 nastoupila do funkce vicepremiérky a ministrině zahraničních věcí.

Nástup prvního islamisty do funkce premiéra vyvolal ve společnosti ostrou polarizaci. Sekulární síly, armáda i tisk se od začátku stavily proti vládě. Erbakan se na jedné straně snažil naklonit si vojáky, přičemž k překvapení všech navštívil Atatürkovo mauzoleum, na druhé straně se ale choval vyzývavě například když uspořádal v úřadovně předsedy vlády banket u příležitosti ukončení muslimského půstu. V hospodářské oblasti uskutečnila vláda některé líbivé kroky. Platy úředníků zvedla o 50 % a zemědělcům rozdělila štědré podpory. Podle toho, kam až Erbakan došel, můžeme vidět i toleranci, kterou měla armáda k této islamistické straně. Erbakan byl vnímán jako kontroverzní, dlouhodobě se ohrazoval proti imperiálnímu charakteru křesťanského Západu, odsuzoval Evropskou unii jako „křesťanský klub,“ byl proti tureckému členství v EU a pro odchod z NATA. Dále také kritizoval turecké spojení s Izraelem.¹³⁹

Po nástupu do funkce však zapomněl na své dřívější záměry a ratifikoval i významnou bezpečnostní dohodu s Izraelem. Pod nezávislou zahraniční politikou si představoval těsnější vztahy s islámskými zeměmi. Brzy po nástupu do funkce navštívil Irán a Libyi a aktivizoval

¹³⁷ *Turecké ministerstvo zahraničí*, dostupné z: <<http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-european-union.en.mfa>> [11.5. 2008]

¹³⁸ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 133

¹³⁹ FULLER, G. E. *The New Turkish Republic*, vyd. U. S. Institute for Peace, Washington D.C. 2008, str. 41

vstřícnou politiku vůči muslimským zemím. Při těchto návštěvách však byl kritizován jak USA, tak i třeba samotnou Libyí, kde byla jeho vláda nařčena z utlačování Kurdů a kritizována za politiku vůči Izraeli. Jeho orientace vůči islámským zemím však byla plně demonstrována roku 1996 při setkání islámských zemí v Istanbulu. Účastnili se ho zástupci Sýrie, Palestiny, Afghánistánu, Pákistánu a Libanonu.¹⁴⁰ Dále navštívil Egypt, Malajsii, Pákistán, Indonésii a Nigérii.

V červnu 1997 bylo v Istanbulu vyhlášeno uskupení D-8 „rozvojová osmička,“ název byl narážkou na G-7, které sdružuje sedm nejmocnějších zemí. D-8 je název pro osm nejlidnatějších muslimských zemí: Turecko, Egypt, Nigérii, Indonésii, Irán, Pákistán, Malajsii a Bangladéš.¹⁴¹ Jejich společná populace činí asi 800 milionu lidí. Po Erbakanově vyřazení z politiky ale nemá projekt velkou šanci, i kvůli nedostatečné vůli států k projektu.¹⁴² Roku 1997 pak byl Erbakan donucen armádou k odchodu. Záminkou pro jejich tvrdý zásah se v únoru 1997 stal incident, který se odehrál v Sincanu. Starosta Sincanu byl Erbakanův spolustraník, který apeloval před shromážděným davem na potřebu osvobodit Jeruzalém od izraelské okupace, zatímco pozvaný iránský velvyslanec pobízel k zavedení islámského práva v Turecku. Turečtí generálové neváhali a poslali do města tanky. Tento převrat je pak označován za postmoderní virtuální vojenský převrat.¹⁴³

Národní bezpečnostní rada poté přinutila premiéra Erbakana přijmout dvacetibodový program požadavků. Cílem armády bylo omezit vliv politického islámu a odstranit jeho přívržence ze státního aparátu. Za zvlášť významnou považovali vojáci sféru vzdělání, proto navrhli prodloužit povinnou školní docházku z pěti na osm let.¹⁴⁴ Premiér Erbakan pak odstoupil z funkce a prezident pověřil sestavením vlády M. Yilmaze, jenž vytvořil koalici se stranou demokratické levice B. Ecevita a nevelkou Stranou demokratického Turecka. V lednu 1998 byla pak Strana prosperity zakázána Ústavním soudem. Tento postup vůči největší politické straně v zemi se setkal s oficiální kritikou USA. Erbakanovi a šesti dalším politikům byla zakázána politická činnost na 5 let. Definitivní tečku za kauzou udělal roku 2001 Evropský soud pro lidská práva, jenž v zákazu strany neshledal porušování lidských práv. Spolupracovníci Erbakana pak založili Stranu prosperity pod vedením Reçaiye Kutana, ta však byla rozpuštěna roku 200

¹⁴⁰ FULLER, G. E. *The New Turkish Republic*, vyd. U. S. Institute for Peace, Washington D.C. 2008, str. 42

¹⁴¹ DOĞAN, K. *Turkey 2006*, vyd. Turkish News Agency, Ankara 2006, str. 236

¹⁴² KROPÁČEK, L. *Blízký východ na přelomu tisíciletí*, vyd. Vyšehrad, Praha 1999, str. 267

¹⁴³ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 135

¹⁴⁴ LUNDE, P. *Islám: víra, kultura, dějiny*, vyd. Euromedia Group, Praha 2004, str. 135

3.3.6 Vláda Bulenta Ecevita

V lednu 1999 se ujal funkce premiéra v dočasné vládě B. Ecevit. Jeho nečekaný úspěch v dubnových volbách roku 1999 zapříčinila úspěšná akce proti kurdskému vůdci A. Öcalanovi. Ten byl zatčen 16. 2. 1999 tureckými agenty v Nairobi. Na útěku byl od roku 1998, kdy musel opustit Sýrii a Moskva i Řím mu odmítly udělit azyl. Nakonec skončil na řeckém velvyslanectví v Keni. Jeho dopadení udělalo z Ecevita přes noc hrdinou. Öcalan byl z bezpečnostních důvodů umístěn do vězení na ostrově Imrari v Marmarském moři, kde ho tribunál v červnu 1999 odsoudil k smrti. Vykonání rozsudku však bylo odročeno, protože Turecko roku 2002 trest smrti zrušilo.¹⁴⁵ Evropský soud pro lidská práva v květnu 2005 navíc zpochybnil objektivnost postupu turecké justice.

Ecevitův triumf v parlamentních volbách roku 1999, 22 % hlasů, poněkud zastínilo druhé místo Strany národní akce s 18 %. Tu sice po smrti Turkeše vedl umírněnější Devlet Bahceli, ale strana byla stále vnímána jako extremistická formace. Proto islámská Strana ctnosti skončila třetí. Největší ztráty utrpěly Vlastenecká strana s 13 % a Strana pravé cesty s 12 %.¹⁴⁶ Kurdská strana HADEP se sice do parlamentu nedostala, ale podařilo se jí vyhrát volby starosty v Diyarbakiru, významném městě jihovýchodní Anatólie. Na společné vládě se dohodli Ecevit, Bahceli a Yilmaz, což byla nejdéle úřadující vláda v dějinách moderního Turecka.

V srpnu 1999 postihlo severovýchod Anatólie katastrofální zemětřesení o síle 7,4 stupně Richterovi škály. Vyžádalo si přibližně 17 tisíc mrtvých a na 200 tisíc lidí zůstalo bez střechy nad hlavou. Při tomto neštěstí došlo i k sblížení s Řeckem, pomoc řeckých záchranářů byla spontánní. V roce 2000 došlo k prvním vzájemným návštěvám ministrů zahraničních věcí po 40 letech. V listopadu 1999 následovalo další silné zemětřesení poblíž Bolu, které si naštěstí nevyžádalo tolik obětí.

Nelehký rok 1999 skončil pro Turecko přeci jenom dobrou zprávou, Evropská komise rozhodla, že zvaží kandidaturu na vstup země do EU, jestliže Ankara splní Kodaňská kritéria v oblasti lidských práv a menšinové politiky a uspíší hospodářské reformy. Definitivní rozhodnutí o kandidatuře bylo přesunuto na rok 2004.¹⁴⁷ Znovuzvolení S. Demirela zabránily neshody mezi

¹⁴⁵ LUNDE, P. *Islám: víra, kultura, dějiny*, vyd. Euromedia Group, Praha 2004, str. 135

¹⁴⁶ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 141

¹⁴⁷ *Turecké ministerstvo zahraničí*, dostupné z: <<http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-european-union.en.mfa>> [11.5. 2008]

vládní koalici. V květnu 2000 byl proto do funkce zvolen liberálně orientovaný předseda ústavního soudu Ahmet Necdet Sezer.

4. Současné Turecko

4.1. Politický systém 2000-2008

V únoru 2001 se zvýšilo napětí mezi prezidentem a premiérem, když hlava státu obvinila předsedu vlády z toho, že zavírá oči před korupcí. Rozpory vyvolaly nestabilitu na finančních trzích a centrální banka přišla o 5 miliard dolarů, protože investoři začali měnit liry za tvrdou měnu. Úrokové míry stouply na 3 000 %. Vláda situaci opět řešila za pomoci MMF a Světové banky, jež zemi poskytly půjčky ve výši 16 bilionů dolarů.¹⁴⁸ Na finanční a strukturální reformu dohlížel Kemal Dervis, který pracoval jako viceprezident Světové banky. Vláda přijala rozsáhlý program privatizace, jenž zahrnovala banky, elektrárny, aerolinky atd. Stabilizační opatření však měla za následek rychlý růst nezaměstnanosti a chudoby.¹⁴⁹

V reakci na útok islamistické sítě Al-Quida v USA v září 2001 se Turecko připojilo k „válce proti terorismu.“ Umožnilo americkým letadlům využívat turecký vzdušný prostor a vyslalo 90 příslušníků speciálních jednotek do Afghánistánu. Na oplátku Turecko dostalo příslib dalších půjček v hodnotě 13 miliard dolarů.¹⁵⁰ Byly schváleny změny v ústavě jako povolení kurdštiny v médiích a zrušení trestu smrti, což bylo kontroverzním tématem.

Z funkce ministra zahraničních věcí odešel Ismail Cem, který založil Stranu nového Turecka. Očekávalo se, že do strany vstoupí i Kemal Dervis, ten se však nakonec rozhodl pro republikány. V červenci 2002 vládní koalice ztratila většinu v parlamentu a Ecevit souhlasil s vypsáním nových voleb na listopad 2002. V islamistické Straně ctnosti, která byla zakázaná roku 2001 se vyprofilovaly dvě křídla. Přívržence tradičního politického islámu v Erbakanově stylu vedl předseda strany Recai Kutan. Nový směr reprezentoval charismatický Recep Tayyip Erdogan. Úspěšný istanbulský starosta se roku 1998 dostal do centra pozornosti médií, když byl

¹⁴⁸ LARABEE, S.- LESSER, O. I. *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*, vyd. Nation Security Research Division, Pittsburg 2003, str. 16

¹⁴⁹ ÖZCAN, M. *From Crisis to Recovery: Quo Vadis Turkish Economy?* Vyd. ISRO, Ankara 2008, str. 2

¹⁵⁰ PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006, str. 141

odsouzen na deset měsíců odnětí svobody, protože v Sirtu na jihovýchodě země recitoval pobuřující báseň. Erdogan tehdy doslovně prohlásil, že „...mešity jsou naše kasárny, minarety naše bajonety. Kupule jsou naše přilby. Věřící jsou naši vojáci.“ Tyto verše pocházely z básně Ziyi Gökalpa, teoretika tureckého nacionalismu. Erdogan musel v zápětí opustit místo starosty a dostal zákaz zastávat veřejný úřad.¹⁵¹

V srpnu 2002 Erdogan založil Stranu spravedlnosti a rozvoje (AKP), v Turecku známou i jako AK Parti neboli Strana s čistým štítem. AKP se stala vítězem parlamentních voleb roku 2002 se ziskem více než 34 %.¹⁵² Do opozičních lavic zasedli s 19 % republikáni. Všechny ostatní strany nepřekročily práh zvolitelnosti. Celkem asi 45 % elektorátu tak zůstalo bez zastoupení. Jelikož ve volbách nemohl kandidovat předseda strany Erdogan, novým předsedou vlády se stal jeho spolupracovník Abdullah Gül. Hned v prosinci 2002 parlament odhlasoval změnu, která umožnila Erdoganovi kandidovat na poslance v doplňujících volbách v provincii Sirt. Po zvolení poslancem mohl být Erdogan v březnu 2003 již bez problémů jmenován předsedou vlády.

Příčin překvapivého volebního vítězství AKP bylo několik. Velký ohlas měla promyšlená volební kampaň strany, která ani tak nezdůrazňovala islámské hodnoty jako proevropskou a prointegrační politiku. Těživá hospodářská situace vyvolala všeobecné znechucení volit strany, které se v posledních letech střídaly u moci. Počet nezaměstnaných dosahoval 15 %, neoficiální údaje hovořily o 30 %. AKP se prezentovala jako konzervativní demokratická muslimská strana otevřená dialogu, která navazuje na dědictví Turguta Özala a chrání tradiční rodinné hodnoty.

AKP sama sebe nevidí jako islámskou stranu, spíše se distancuje od formálního vztahu s islámem a uznává sekularismus a laicismus jako hlavní předpoklady pro demokracii.¹⁵³ Strana zastává dvojí zahraniční politiku, usiluje jak o členství v EU, tak o zlepšení vztahů s islámskými zeměmi. Turecký prezident Abdullah Gül se k tomu vyjádřil: „Turecko je přírodním mostem mezi civilizacemi v čase, kdy lidé mluví o střetu civilizací. Všechno, co se snažíme dělat je použít naši pozici k sblížení islámského a západního světa.“¹⁵⁴ Yalcin Akdogan, poradce

¹⁵¹ *Stránky BBC*, dostupné z: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2270642.stm>> [25. 4. 2008]

¹⁵² DOGAN, K. *Turkey 2006*, vyd. Turkish News Agency, Ankara 2006, str. 133

¹⁵³ FULLER, G. E. *The New Turkish Republic*, vyd. U. S. Institute for Peace, Washington D.C. 2008, str. 91

¹⁵⁴ TAHERI, A. Turkey's bid to raise its Islamic profile and court Europe may backfire, *Arab View*, dostupné z URL: <www.arabview.com/articles.asp?article=471> [25. 4. 2008]

premiéra Erdogana definuje AKP jako: „Masovou národní stranu, konzervativní v hodnotách, která oceňuje minulost, kulturu a náboženství.“¹⁵⁵

Je tedy AKP islamistickou stranou? Učenec Hakan Yavuz si myslí, že se AKP již nechce identifikovat islámskou identitou, ale spíše se zajímá jak získat hlasy ve volbách tím, že naplní očekávání voličů a přinese jim to, co chtějí.¹⁵⁶ G. E. Fuller ve své knize uvádí, že AKP je typ islámské strany, ale umírněnější, která umí spojit náboženské hodnoty s politikou.¹⁵⁷ AKP je pak spíše islámského rázu z více důvodů, jedním z nich je, že mnoho členů pochází z Ebakanovi Strany ctnosti či z nějakého jiného islámského hnutí. Dále se odvolává na osmanské kulturní dědictví, je podporována především věřícími a politika strany se dotýká i náboženství. Například prosadila zrušení zákazu nošení šátku ve školách a ve veřejných úřadech, snaží se o integraci kazatelských škol do akademického systému či o rozšíření větší svobody pro vyznávání islámu na veřejnosti.¹⁵⁸ Její zahraniční politika se také více orientuje na oblast Blízkého východu než předešlé vlády. Předseda vlády Erdogan navštívil všechny země v regionu kromě Arménie. Na Arabském ekonomickém Fóru v Beirutu roku 2005 volal po bližších poutech s arabskými zeměmi a rozšíření komerčních vztahů.

Zatímco tradičně se islamisté v Turecku stavěli proti Západu a westernizaci, AKP začala demokratické západní hodnoty, lidská práva a vládu zákonu propagovat, protože v nich vidí přirozeného spojence proti autoritářskému kemalistickému laicismu, jehož ztělesněním je kemalistická armáda. Kemalisté naopak v posledních letech postupně opouští cestu westernizace země, kterou po dlouhou dobu hlásali. Domnívají se totiž, že demokratizace a westernizace nemá smysl, má-li otevřít cestu k moci islámským stranám. Strana zdůrazňuje i multikulturní a pluralitní charakter země, což před tím nedělali ani islamisté, ani kemalisté.

V březnu 2003 se Turecko odmítlo přidat po boku USA k válce v Iráku. Vláda sice předložila parlamentu návrh na rozmístění 62 tisíc amerických vojáků v Turecku, ale parlament tento postup odmítl. Rozhodnutí způsobilo překvapení, protože Turecko ztratilo možnost čerpat stědou americkou finanční pomoc. Několik měsíců poté vyslovila Erdoganova vláda souhlas

¹⁵⁵ FULLER, G. E. *The New Turkish Republic*, vyd. U. S. Institute for Peace, Washington D.C. 2008, str. 51

¹⁵⁶ YAVUZ, H. The Transformation of a Turkish Islamic Movement, *American Journal of Islamic Social Sciences* 22, Herndon, 2005, str. 105

¹⁵⁷ FULLER, G. E. *The New Turkish Republic*, vyd. U. S. Institute for Peace, Washington D.C. 2008, str. 52

¹⁵⁸ *Stránky politické strany AKP*: <<http://eng.akparti.org.tr/english/partyprogramme.html>> [10. 5. 2008]

s vysláním mírových sborů do Iráku, jenomže přítomnost tureckých vojáků na irácké půdě se ukázala pro Iráčany nepřijatelná.

Vláda pokračovala v důležitých ústavních reformách. Reformní balíčky roku 2003 rozšířily práva demonstrantů a svobodu shromažďování. Bylo umožněno používat kurdštinu v médiích. Nová opatření zajišťují vězňům okamžitý přístup k právníkům, kladou důraz na řádné chování policie a odstraňují některá tisková omezení. K nejzásadnějším novinkám patřilo zrušení 8. článku protiteroristického zákona, na jehož základě bylo v minulosti odsouzeno velké množství novinářů a spisovatelů.¹⁵⁹

V lednu 2004 Turecko podepsalo protokol, jenž zakazuje vykonávat trest smrti. Zásadní význam mělo zrušení státních bezpečnostních soudů, které byly po vojenském převratu v roce 1980 určeny k tomu, aby se vypořádaly s bezpečnostními přestupky „proti bezpečnosti státu.“ V červnu 2004 odvisílala turecká státní televize první pořad v kurdštině. Částečně se začalo diskutovat i o arménských masakrech z roku 1915.

K větším změnám došlo toto léto 2007, kdy byla AKP varována armádou, aby se nepokoušela zvolit za prezidenta ministra zahraničí, Abdullaha Güla. AKP se proto rozhodla pro rychlé volby, kde zvítězila s 47 %.¹⁶⁰ Bylo to poprvé v turecké historii, kdy strana, která byla u moci, byla zvolena v následných volbách. Zpráva armádě tak byla jasná: veřejnost respektuje armádu jako instituci, ale nepodporuje její vměšování do politiky. Abdulah Gül tak byl zvolen prezidentem jako vůbec první islámista a prezidentova žena poprvé nosí na veřejnosti šátek. Zároveň se však přihlásil k sekularismu a neutralitě co se týče náboženství.¹⁶¹

4.2 Vztahy Turecka a Evropské unie

Evropská unie v současnosti řeší zásadní otázky vlastní identifikace. Mezi ně patří i otázka hranic. Pro někoho jsou dány tím, kde končí křesťanství a začíná jiné náboženství. Nemůžeme však říci, že jen křesťanství ovlivňovalo vývoj Evropy. Samo totiž není evropské, ale

¹⁵⁹ DOGAN, K. *Turkey 2006*, vyd. Turkish News Agency, Ankara 2006, str. 142

¹⁶⁰ *Stránky CIA*, dostupné z: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>> [23. 4. 2008]

¹⁶¹ FULLER, G. E. *The New Turkish Republic*, vyd. U. S. Institute for Peace, Washington D.C. 2008, str. 179

¹⁶² LACINER, S.- ÖZCAN, M.- Bal, I. *European Union with Turkey*, vyd. ISRO, Ankara 2005, str. 16

vzniklo na Blízkém východě.¹⁶² Evropa byla ve své minulosti ovlivněna řadou civilizací, nejen řecko- římskou. Moderní bádání jednoznačně potvrzuje, že Arabové nejenom že uchovali a dále předali pozdně antické vědecké dědictví, ale sami je také obohatili. Cordoba, metropole umajjovského chalífátu v Andalusii, byla v 10. století jednoznačně nejvyspělejším kulturním centrem v Evropě. Dějiny muslimského Španělska slouží právem za příklad tolerance a bohatého vědeckého života, na němž se podíleli muslimové, křesťané i židé.¹⁶³

Pokud tedy budeme tvrdit, že muslimové do Evropy nepatří, budeme jen přehlížet to, co už dávno součástí Evropy je. Již dnes zde žije více než 20 milionů muslimů.¹⁶⁴ Asi skoro nikdo nepochybuje, že se Evropská unie v budoucnu rozšíří o balkánské země. I zde však žije mnoho muslimů. Nejpočetnější etnika žijí v Albánii, Bosně- Hercegovině, Srbsku, Černé Hoře a Kosovu. Proto by se Evropané měli zamyslet nad tím, jaký islám v Evropě vlastně chtějí. Pokud by se Turecko stalo plně demokratickou zemí, mohlo by být vzorem pro ostatní muslimské státy. Jaké jsou vlastně šance této země na vstup do EU?

Turecko se v minulosti rozhodlo přiklonit kulturně a politicky k Evropě. Zůstávalo tak po desetiletí osamělým vlkem uprostřed málo přátelských sousedů a málo chápaným širší Evropou. Jeho postavení je skutečně zvláštní. Formuloval je teoretik tureckého nacionalismu Ziya Gokalp: „Patříme k tureckému národu, muslimské náboženské komunitě a k evropské civilizaci.“¹⁶⁵ Turecko požádalo o asociální členství v Evropském společenství roku 1959. Tím vidělo především potvrzení západní orientace země. Ankarskou dohodou z roku 1963 pak byly stanoveny podmínky programu pro budoucí začlenění Turecka do ES. Roku 1987 byla podána žádost o plné členství a trvalo 2 roky, než Ankara dostala negativní odpověď. Komise také uvedla tři podmínky pro novou žádost: Pluralismus stran musí být zvětšen, musí se zlepšit otázka lidských práv a vyřešit konflikt s Řeckem a Kyprem.¹⁶⁶ Roku 1996 pak vznikla celní unie Turecka s EU. Lucemburský summit roku 1997 byl však pro Turecko velikým zklamáním, protože nebylo bráno ani jako kandidátská země. Při summitu v Helsinkách roku 1999 pak

¹⁶³ NEUŽIL, O.- MIZEROVÁ, A. *Islám a jeho svět*, vyd. Moravské zemské muzeum, Brno 1995, str. 102

¹⁶⁴ *Stránky BBC*, dostupné z: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4385768.stm>> [30. 4. 2008]

¹⁶⁵ HEYD, U. *Foundations of Turkish Nationalism, The life and Teachings of Ziya Gokalp*, vyd. Luza and Co., Londýn 1950, str. 149

¹⁶⁶ RIEMER, A. K. *Turkey and Europe at a cross-road: Drifting apart or approaching each other*, *The Turkish Yearbook of International Relations*, no.xxxiv, vyd. Ankara University Faculty of Political Science Ankara 2003, str. 145

Turecko dostalo status kandidátské země, ale bez uvedení data, kdy s ním začne vyjednávání. Nebyly uveřejněny ani žádné podmínky jen doporučení.

Roku 2001 Rada EU schválila tzv. Přístupové partnerství mezi EU a Tureckem a turecká vláda přijala tzv. Turecký národní program, který stanovil postup harmonizace tureckého právního systému s právním rámcem ES/EU. V září pak bylo přijato přes 30 dodatků k ústavě, aby země vyhověla požadavkům stanoveným v politické části kodaňských kritérií. Roku 2002 byl zrušen trest smrti a zavedena další práva pro kurdskou menšinu. Na summitu v Kodani pak v prosinci 2002 bylo dohodnuto, že rozhodnutí zda a kdy zahájí EU vstupní jednání s Ankarou padne roku 2004. V lednu toho roku pak Romano Prodi navštívil Turecko jako první předseda Evropské komise v dějinách. V září došlo k schválení reformy trestního zákoníku, jejíž původní verze způsobila roztržku s EU: Evropská rada rozhodla zahájit vstupní rozhovory s Tureckem v prosinci 2004, ale pokud Ankara uzná řeckou Kyperskou republiku a zavede šest klíčových právních předpisů. Druhou podmínku Ankara splnila, ale první odmítla. 3. října 2005 pak EU otevřela přístupové rozhovory s Tureckem, poté, co se ministři zahraničí členských zemí obtížně dohodli na vyjednávacím rámci.¹⁶⁷

Ta se však roku 2006 zadržela na otázce Kypru. Unie žádala, aby Ankara otevřela své přístavy a letiště kyperským lodím a letadlům, což Turci odmítali. Ministři zahraničí zemí EU se v Bruselu nakonec dohodli na kompromisu, unie zablokovala osm z pětatřiceti kapitol přístupových rozhovorů. Ankaře se nebudou klást další podmínky, například se nestanoví časový limit pro plnění požadavků EU. Prezident Abdullah Gül pak minulý rok v dubnu prohlásil, že Turecko provede dané reformy nehledě na EU.¹⁶⁸

Jaké kritéria musí Ankara vlastně splnit? Turecká vláda poukazuje na dvojí přístup ke kandidátským zemím, protože některé splnit plně kodaňská kritéria nemusely (Rumunsko a Bulharsko). Často se pak mluví o tom, že proti přijetí této země do EU hraje velkou roli náboženství a jeho poloha. Přímými sousedy EU by pak byly země jako Sýrie, Irák nebo Irán. Doposud EU vždy dbala na to, aby její okolí bylo bezpečné a nepředstavovalo přímé ohrožení. Vztahy Turecka a Iráku jsou nepříznivé, obzvláště kvůli menšině Kurdů, kteří chtějí vytvořit vlastní stát. Spojené státy však naopak poukazují na strategický význam Turecka. Prezidenti

¹⁶⁷ *Stránky Euractiv*, dostupné z: <www.euractiv.cz/budoucnost-eu/link-dossier/turecko-a-eu> [2. 5. 2008]

¹⁶⁸ *Stránky Mladé Fronty*, dostupné z:

<<http://klikni.idnes.cz/clanky.asp?slovo=Turecko&sort=&skupina=&skip=100>> [2. 5. 2008]

Clinton i Bush se snažili přesvědčit vysoké představitele EU, aby s Tureckem začala přístupová jednání. Poukazovali na to, že by se Turecko mělo stát členem, pokud splní kritéria a nemělo by být odmítáno kvůli jiným důvodům jako je náboženství nebo tradice.¹⁶⁹ Američané za strategickou polohou této země vidí především přísun energie díky výstavbě nového ropovodu od Kaspického moře. Jde o ropovod, který začíná v Ázerbajdžánu, jde přes Gruzii a ústí v Turecku. To se tak stalo vedle své dosavadní vojenské důležitosti i nejdůležitějším strategickým surovinovým partnerem pro Západ.¹⁷⁰ USA mají zájem o Turecko jako člena EU, protože se tak zajistí jeho vnitřní politická stabilita.¹⁷¹

Náhled na Turecko v Evropě také utváří turecká menšina v EU. Je zde 3,8 milionů Turků, nejvíce z nich žije v Německu- asi 2,6 milionů, dále ve Francii, Holandsku, Rakousku, Belgii a UK. Podle statistiky Grega Austina, Kate Parker a Sarah Schaefer, turecká komunita významně přispěla do evropské ekonomiky: 1,2 milionů zaměstnaných Turků přispělo dvakrát více než je HNP Lucemburska a skoro o polovinu více než HNP Řecka.¹⁷²

Turci mají negativní obraz mezi obyvateli EU především kvůli jejich náboženství. Evropané si myslí, že utlačují své ženy, nemají zájem o vzdělání kromě náboženského a jsou závislí na sociální podpoře. Také se špatně staví vůči jejich minulosti jako byly jejich násilné výpady do jiných zemí a obléhání Vídně v 16. a 17. století. Tento obraz se však postupně mění, a to především díky turistům, kterých jezdí do Turecka až 6 milionů ročně. Ti si pak utváří nové názory na tuto zemi, hlavně díky pohostinnosti a laskavosti tamních obyvatel.

Turecko ve své historii urazilo velmi dlouhou cestu. Již od svého počátku bylo svými politickými představiteli vedeno tak, aby se v budoucnu mohlo stát evropským státem. Můžeme společně věřit v to, že jak se bude postupně zvedat životní úroveň obyvatel a vzdělanost, tak se také bude vyvíjet demokracie. I když to možná bude pomalý proces. Sami obyvatelé Turecka se Evropany cítí a odmítají orientaci na islámské země, které berou jako odlišné od své vlastní kultury. Evropa musí v budoucnu rozvinout svou muslimskou tvář stejně jako křesťanskou či židovskou.

¹⁶⁹ SAYARI, S. The United States and Turkey's membership in the EU, *The Turkish Yearbook of International Relations*, no.xxxiv, vyd. Ankara University Faculty of Political Science, Ankara 2003, str.174

¹⁷⁰CAGAPTAY, S.- GENCSOY, N. Startup of the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline, *Turkey's Energy Role, Policywatch* 998, vyd. Washington Institute for Near East Policy, Washington D.C. 2005

¹⁷¹ KUČERA, R. Turecko a EU. Klíčové problémy jejich vztahů, *Konference 2006: Institucionalizace a decentralizace v EU*, vyd. Karolinum, Praha 2006, str. 115

¹⁷² AUSTINA, G.- PARKER, K.- SCHAEFER, S. *Turks in Europe, why are we afraid?* Vyd. London Foreign Policy centre, Londýn 2005, dostupné také z: <www.fpc.org.uk/fsblob/597.pdf> [12. 5. 2008]

Měla by se také plně zamyslet nad tím, jakou Evropu si vlastně představuje a co by mělo být jejím cílem. Osobně si myslím, že přijetí Turecka by mohlo být kladným krokem pro celý region. Islámské země by tak mohly v budoucnosti vidět v Turecku vzor a orientovat se stejným směrem. Bylo by tak prvním plně demokratickým státem v muslimském světě, který je navíc členem Západu. Evropská unie by se tak mohla stát světovým aktérem, který by se vyrovnal USA. Americký novinář F. Zakaria k tomu uvedl: „Kdyby EU měla dlouhodobou strategickou vizi, její členové by si všimli, že přijetí Turecka, a co čím dříve, tím lépe, bude nesmírně prospěšné pro obě strany. EU by tím světu názorně předvedla, že moderní a demokratickou muslimskou společnost může západní svět přijmout do svých řad.“¹⁷³

5. Problémy demokracie v Turecku a islámských zemí

Nyní bych se chtěla věnovat problémům demokracie v Turecku i v jiných zemích, kde převažuje islámské náboženství. Mnoho lidí tvrdí, že povaha islámu je nedemokratická ve svých základech a že zde proto demokracie nemůže být zavedena. Mnoho výzkumů však ukázalo, že je to otázka vývoje- životní úrovně, vzdělání a ekonomické vyspělosti. Demokracie se tedy rodí velmi pomalu. Nejdřív musí přijít svoboda, vzdělání a náklonnost k demokracii. To zatím v těchto zemích chybí, ale může k tomu dojít v budoucnosti jako v některých asijských zemích, kde položila základy demokracie liberální autokracie.¹⁷⁴ Tedy vláda, která nebyla demokraticky zvolena, ale zároveň dodržovala lidská práva. Třeba právě tak, jako tomu bylo v Turecku. Hlavní chybu zde nevidím v náboženství a kultuře, ale spíše v tom, že v islámských zemích vládou zkorumpované elity, které se neotvírají lidem. Potom zde mají úspěch různá extrémní hnutí. Je to proto, že se lidé nemohou svobodně ozvat a oni je zvou ke změně jejich života na rozdíl od politické kultury.

Docházelo zde k reformám, ale ty často nebyly dokončeny. Lidé nebyli připraveni po letech stagnace na velké množství různých vlivů a změn. Rozpolcenost lidí tak vedla k idyle starých dobrých časů. Reformismus jim dal odvahu dojít jen na půl cesty, odkud dále

¹⁷³ ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody*, vyd. Academia, Praha 2005, str. 100

¹⁷⁴ *Tamtéž*, str. 69

nedohlédli.¹⁷⁵ Jedním z modernizačních procesů, ke kterým docházelo v 2. polovině 20. století je urbanizace. Lidé z venkova se v masovém měřítku stěhovali do měst za vidinou lepší budoucnosti a uplatnění.¹⁷⁶ Většinou však byli negramotní a vzdělaní jen chatrně. Samotný přesun do měst je neodtrhl od jejich zvyklostí a náboženských tradic, spíše se ztráceli v anonymní mase a jejich jedinou jistotou byla mešita. Proto náboženská horlivost roste především ve městech a ne na venkově.

Myslím si, že není jen povahou islámu mít nedemokratický režim, i ve křesťanství se mluví o neomezeném vládcovi. Politická reprezentace odpovídající Koránu je nepochybně autoritářská. Kniha překypuje příklady spravedlivého krále, zbožného vladaře, moudrého rozhodčího. Bible je však na tom podobně, také představuje svět autoritářských vládců. Králové Starého zákona mohli být jen ztěží demokraté. Bible rovněž obsahuje pasáže, které vyznívají jako ospravedlnování otroctví a podřízenosti žen. Hledáme-li klíč k pochopení skutečné povahy Koránu, najdeme jen málo. Je to rozsáhlá kniha, plná poezie a protikladů, v tom je podobný Bibli i Tóře.¹⁷⁷ Vysvětlení můžeme hledat v tom, že základní texty všech tří náboženství byly z velké části psány v dobách panovníků feudalismu, válek a nejistot, jsou proto jimi poznamenány. Je pravdou, že se teď islámské země nevyvíjejí, otázku stagnace však můžeme sledovat především posledních 40 let. Proč tomu tak je? Důležité je vědět, že se zde nežije svobodně. Není zde svobodný trh a lidé, kteří nemají šanci sociálního vzestupu se bouří. Problém je v politice jejich vlád, které uskutečňují některé reformy, zároveň se neotvírají jejím obyvatelům. Ti jsou potom frustrováni a lehce přijmou myšlenky proti Západu.

Můžeme možná říci, že nyní jsou některé vlády naladěny více demokraticky než vlastní občané. Všechny kultury se ale mohou měnit a když dojde k liberalizaci, reformám a když jejich ekonomiky začnou prosperovat, lidem se začne dařit a pomalu se může měnit jejich myšlení a vzdělání. Zajímavý je výzkum, kde se ukazuje, jak důležitý je pro demokratizaci příjem na osobu, tedy HDP. Sociolog Martin Seymour Lipset totiž zjistil, že čím více se nějakému státu daří, tím více má šanci uchovat si demokracii. Ve své knize *Politický člověk* se věnuje tomu, že pouze v bohatých společnostech, v nichž relativně málo občanů žije na úrovni skutečné chudoby může nastat situace, kdy se masa obyvatelstva moudře účastní politiky a nepodlehne výzvám

¹⁷⁵ KŘÍKAVOVÁ, A.- MENDEL, M.- MULLER, Z.- DUDÁK, V. *Islám, ideál a skutečnost*, vyd. Baset, Praha, 2002, str. 53

¹⁷⁶ KROPÁČEK, L. *Blízký východ na přelomu tisíciletí*, vyd. Vyšehrad, Praha 1999, str. str. 50

¹⁷⁷ ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody*, vyd. Academia, Praha 2005, str. 152

nezodpovědných demagogů.¹⁷⁸ Ve své ekonomické prověrce zvažoval Lipset takové ukazatele bohatství jako je příjem na hlavu, vybavenost automobily, telefony, lékařskou péči, stupeň industrializace, spotřeba energie, urbanizaci a vzdělání. Tím se zabývá i L. W. Pevsner ve své knize *Přecházení z tradiční společnosti*. Zde ukazuje, jakou roli v modernizaci má zvyšující se životní úroveň a role literatury či tisku. Jeho patnáctiletý výzkum v Turecku ukazuje, že vzdělání, dobře zaměstnaní a gramotní lidé, kteří často čtou noviny mají daleko demokratičtější názory než lidé bez vzdělání a zájmu o okolní svět.¹⁷⁹

Nejrozsáhlejší politická studie tohoto problému pochází od politologů Adama Przeworského a Fernanda Limongiho, kteří se zabývali všemi státy světa v období 1950-1990. Spočítali, že v každé demokratické zemi, v níž příjem na obyvatele nedosahoval 1500 dolarů ročně, měl režim průměrnou životnost osm let. Nad 6000 dolarů na obyvatele už byly demokratické vlády vysoce odolné. Dvaatřicet demokratických režimů s průměrným příjmem vyšším než 9000 dolarů ročně dnes už přežívá dohromady téměř 740 let a žádný z nich dosud nepadl. Naproti tomu v 69 chudších zemích se jich zhroutilo 39- tedy 57 %.¹⁸⁰ To je tedy velmi zajímavý ukazatel. Turecko dnes dosahuje HDP 9 400 dolarů, takže má slibnou šanci na udržení demokracie, pokud jeho ekonomika dále poroste.¹⁸¹

Jak tedy nejlépe dojít k demokracii? Mnoho islámských zemí nyní ovládají zkorumpované elity. Je jejich svržení nejlepším řešením? Jak nám ukazují výzkumy, tak to není zrovna nejlepší volba.¹⁸² K zavedení demokracie nejlépe dochází prostřednictvím elit, které se k tomu rozhodnou. Tak jako tomu bylo i v Turecku. .

Jaké jsou problémy demokratizace v Turecku? Přesto, že zde dnes existuje podstatný tlak na liberální změny, což jsou především vyhlídky na členství v EU, tak ho nemůžeme plně zařadit mezi demokratické země. Mezi problémy Turecka patří: možná islamizace země, která může být spjata právě i s odepřením členství v Evropské unii; dále jsou to problémy morální; právní; či politické: dodnes nebyla uznána genocida Arménů; turecká ústava a trestní zákoník stále

¹⁷⁸ LIPSET, S. M. *Political Man: the social bases of politics*, vyd. John Hopkins University Press, New York 1963, str.31

¹⁷⁹ PEVSNER, L. W. *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East*, vyd. The Free Press, New York 1964, str. 137

¹⁸⁰ PRZEWORSKI, A.- LIMONGI F. *Modernization, Theories and Facts*, World Politics, 49, č.2, vyd. Johns Hopkins University Press, Princeton 1997, str. 87

¹⁸¹ *Stránky CIA*, dostupné z: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>> [23.4. 2008]

¹⁸² DVOŘÁKOVÁ, V.- KUNC, J. *O přechodech k demokracii*, vyd. Sociologické nakladatelství, Praha 1994, str. 67-69

neodpovídají evropským standardům; není zde úplná svoboda slova a režim je neustále ohrožen. De facto ho udržuje armáda a není umožněn vstup kurdským politickým stranám. To dokazuje, že země zatím není schopná běžné politické praxe jako je to v západních zemích.

Nyní bych se chtěla podívat na tyto problematiky blíže. Nejdříve bych rozebrala problémy morální. Jedná se o masakr na arménském obyvatelstvu na začátku první světové války, od něhož se zatím Turecko nehodlá distancovat, ačkoliv je to po něm opakovaně žádáno. Není zatím dovoleno ani o něm mluvit. To dokazuje případ tureckého spisovatele Orhana Pamuka. Ten v rozhovoru pro švýcarský *Das Magazin* v únoru 2005 řekl: „V této zemi bylo zavražděno milion Arménů a 30.000 Kurdů, ale nikdo kromě mě se neodvažuje o tom mluvit.“¹⁸³ Na základě tohoto rozhovoru pak bylo proti němu zahájeno trestní řízení na základě paragrafu 301 trestního zákona (o urážce turectví, republiky a jejích institucí). V případě odsouzení by šel do vězení až na 3 roky. Tento trestní proces je jasným dokladem toho, že v Turecku není možné požívat právo na svobodu názoru, což je jedno ze základních práv všech evropských občanů.¹⁸⁴

Velmi důležité jsou i problémy právní. Turecko roku 2005 přijalo nový trestní zákoník.¹⁸⁵ Až do tohoto roku zde platil zákoník z roku 1926. Ten byl zaměřen na udržení a stabilizaci nového politického řádu, který byl násilím zaveden a prosazován. Proto je zajímavé, že platil až do teď i přes nějaké korektury. V roce 1996 byl ze zákoníku odstraněn paragraf, podle něhož byla manželská nevěra trestným činem. Byl to paragraf hrubě diskriminující ženy. Přesto se v roce 2005 při plánované reformě zákoníku objevily návrhy, aby byl opět zaveden. Vzbudilo to však protesty po celé zemi, opozičních stran, občanských spolků a sdružení. Paragraf nakonec nebyl zařazen, ale i tato snaha svědčí o islamistických silách. Na druhou stranu byly konečně odstraněny články, které umožňovaly prominutí vraždy z důvodu obnovy cti, a to opět vraždy ženy, která by svým nemravným chováním pošpinila čest rodiny. Tu bylo možné beztrestně zavraždit. Byl také vypuštěn paragraf, umožňující nepotrestat muže, který znásilnil dívku, pokud si ji byl ochoten vzít za ženu. Znásilnění nebylo trestným činem a jednalo se pouze o to, jak obnovit nějakým způsobem čest rodiny. O znásilněnou ženu a její lidskou důstojnost přitom vůbec nešlo. Silně byly zvýšeny tresty pro kapesní zloděje a to až na sedm let, řízení v opilosti

¹⁸³ *Stránky Euractiv*, dostupné z: <<http://www.euractiv.cz/evropa-dnes0/clanek/turecko-osvobodilo-pamuka>> [23. 4. 2008]

¹⁸⁴ KUČERA, R. Turecko a EU. Klíčové problémy jejich vztahů, *Konference 2006: Institucionalizace a decentralizace v EU*, vyd. Karolinum, Praha 2006, str. 112

¹⁸⁵ *Stránky BBC*, dostupné z URL: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3672834.stm>> [5. 5. 2008]

pak může znamenat 2 roky ve vězení. Takto tedy vypadá turecké zákonodárství. Má nepominutelně islámského ducha- se ženou je možné dělat cokoliv, ale ukrást někomu peníze nebo v opilosti řídit, to jsou skutečné zločiny.¹⁸⁶ Přesto tento zákoník přispívá k odstranění nejhorších rozdílů v chápání trestných činů mezi Evropou a Tureckem. A je pokrokem po osmdesáti letech.

Mezi další problematiku patří postavení armády. Ta sehrála při modernizaci a demokratizaci Osmanské říše a později Turecka zásadní úlohu. Již od 19. století byla zdrojem nejlepších mozků, byla nejmodernější a institucionálně nejpevnější skupinou v zemi. Ujala se zde praxe, podle které je politická dráha vyvrcholením vojenské kariéry. Především v ranějších fázích politické modernizace hráli důstojníci výrazně pokrokovou úlohu. Po přechodu k liberální demokracii byli Demokráté první vládnoucí silou, jejíž vedoucí osobnosti se neproslavily v armádě. První vojenský převrat roku 1960 nebyl jen výsledkem složité vnitropolitické situace, ale též vyjádřením obav mladších důstojníků ze ztráty privilegovaného postavení. Vytvoření Národní bezpečnostní rady pak mělo armádním generálům usnadnit ovlivňování výkonné moci. Civilní politická moc se pak dostávala do postavení, v němž se zodpovídala vojákům, avšak oni jí odpovědni nebyli. Armáda sama sebe vidí jako „osvícenou sílu,“ která dohlíží na chod demokracie a má speciální odpovědnost, klíčovou misi, která přesahuje jejich povinnosti k existujícím autoritám.¹⁸⁷ Jde o roli jistého ochránce, poručníka nebo arbitra, kterou armáda prosazuje prostřednictvím Národní bezpečnostní rady. Politická autonomie turecké armády je však mnohými považována za překážku demokratizace společnosti. Roku 2003 byl však přijat stranou AKP balík reforem, které zmenšují roli armády v politice. Limitují výkonnou moc NBR, která rozhodovala hlavně o zahraniční politice státu a vnitřní bezpečnosti, svou politiku pak jen nechávala schvalovat vládě. Dále došlo ke zvýšení občanských postů v NSC, generální tajemník tak může být vybírán i z civilistů. NSC se dříve setkávalo měsíčně, nyní jen jednou za 2měsíce.¹⁸⁸ To dokazuje, že moc armády by se mohla dále v budoucnosti spíše zmenšovat. Důkazem byly i volby roku 2007.

¹⁸⁶ KUČERA, R. Turecko a EU. Klíčové problémy jejich vztahů, *Konference 2006: Institucionalizace a decentralizace v EU*, vyd. Karolinum, Praha 2006, str. 114

¹⁸⁷ NORDLINGER, E. A. *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*, vyd. Prentice-Hall, Englewood-Cliffs 1977, str. 3

¹⁸⁸ CAGAPTAY, S. EU reforms diminish the role of the Turkish military: Ankara is knocking on Brussels' door, *The Turkish Yearbook of International Relations*, no.xxxiv, vyd. Ankara University Faculty of Political Science, Ankara 2003, str. 214

Mezi politické problémy Turecka patří i dělba moci. V první ústavě roku 1924 nebyla zavedena dělba moci ani ústavní soud. Ten byl zaveden až v roce 1961. Do té doby byla soudní moc závislá na výkonné moci a nikdo nezkoumal, zda jsou jednotlivé zákony v rozporu s ústavou. V ní jsou zakotvena základní práva a svobody občanů, ale současně je zde uvedena celá škála možností, jak tato práva suspendovat. Například, když je ohrožena jednota země, národní suverenity, republika. Občan se může obrátit přímo na ústavní soud pouze až po rozhodnutí jiného soudu. V Turecku pak nedochází k plné ochraně práv a svobod.¹⁸⁹ Vládne zde také mocný centralismus, v provinciích se nerozhoduje, neexistuje autonomie lokálních správ.

Dále je v Turecku snadné rozpustit či zakázat politické strany. Poslední slovo u voleb nemá lid, ale tzv. Vysoká volební rada, složená z právníků, zastupující stát. Dalším problémem je 10 % volební klauzule pro vstup do parlamentu, která byla zavedena roku 1982. Měla zabránit vstupu prokurdským stranám, které dosahovaly 6-7 %. Tak se do parlamentu dostaly jen 2 strany. Téměř 45 % hlasů tak propadá, protože to jsou hlasy pro strany, které se do parlamentu nedostaly.¹⁹⁰ Tímto způsobem byly výrazně nedemokraticky omezeny možnosti politických menšin v zemi. Dalším opatřením, které omezuje výsledek voleb je povinnost nejméně 6 měsíců před volbami mít ustavenou lokální organizaci alespoň v polovině z 81 provincií, což je pro Kurdy nepřekročitelným problémem. Turecký volební systém je tedy diskriminační vůči politickým a náboženským menšinám. Přitom nejde o nijak malé menšiny. Kurdi tvoří 20 % obyvatel¹⁹¹ Problém s Kurdskou menšinou stále pokračuje, dokonce opět přerostl v ozbrojený konflikt.

V současné době vládne v zemi islámská strana AKP, která je relevantní pro všechny západní politiky. Na druhou stranu je zde stále možnost pro náhlý politický zvrat. V současné době se dokonce čeká na rozhodnutí Ústavního soudu, který chce tuto stranu zakázat. To vzbuzuje v zemi napětí, protože je tato strana dost oblíbená. Rozhodnutí padne až za půl roku, veřejnost v Turecku i zahraničí je však proti jejímu zákazu. Komisař Evropské unie pro rozšíření

¹⁸⁹ *Turecká ústava*, dostupná z: <http://www.constitution.org/cons/turkey/turk_cons.htm> [2. 5. 2008]

¹⁹⁰ KUČERA, R. Turecko a EU. Klíčové problémy jejich vztahů, *Konference 2006: Institucionalizace a decentralizace v EU*, vyd. Karolinum, Praha 2006, str. 117

¹⁹¹ *Stránky CIA*, dostupné z: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>> [23.4. 2008]

Oli Rehn k tomu řekl: „Zákaz nebo rozpuštění politických stran je dalekosáhlé opatření, které má být užito jen v nejnútnejších případech. Zde ale žádný důvod nevidím.“¹⁹²

Přesto, že je zde ještě dlouhá cesta než se Turecko stane plně demokratickým státem, můžeme tvrdit, že zde stále probíhají zásadní reformy, které ho mění. Otevřenost Unie vůči Turecku je impulsem pro další modernizaci této země. Turecko je stále na pomezí mezi další modernizací a návratem k uzavřenému nacionalismu a islamismu. Proto je důležité, aby mělo před sebou vizi vstupu do Evropské unie a v souladu s ní, činilo dané reformy, které ho v budoucnosti povedou k plné demokratizaci a modernizaci.

¹⁹² *Stránky Mladé fronty*, dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/soud-v-napjatem-turecku-rozhodne-o-zakazu-nejsilnejsi-strany-p6d-/zahranicni.asp?c=A080401_122840_zahranicni_tha> [25. 4. 2008]

Závěr

Turecko je státem, který leží na pomezí mezi Evropou a Asií. Zasahují sem tedy tradice a myšlení z obou světadílů. Ve své historii byla tato země součástí evropského politického systému a snažila se držet alespoň v některých oblastech krok s Evropou. Ve své bakalářské práci jsem pak chtěla ukázat, že proces reforem a demokratizace začal již v Osmanské říši. Ta byla první muslimskou zemí, kde byla přijata ústava a zavedeny politické organizace. Ve své době zde také byla největší svoboda náboženského vyznání. Velkým přínosem pro Turecko byla osobnost Kemala Atatürka. Ten se zaměřil především na sekularizaci země a modernizaci společnosti. Došlo zde k zákazu chalífátu a sultanátu, zavedena byla republika. Atatürk pak patřil mezi liberální autokraty dnešní doby. Za jeho vlády nebyla povolena opozice, přesto bylo jeho cílem dosáhnout demokratizace, ekonomické prosperity, zvýšení vzdělání a orientace na Západ. Snažil se tedy demokratizovat společnost, která by byla v budoucnosti sama schopna demokratické praxe. V současné době se tato cesta ukazuje jako úspěšný typ transformace na rozdíl od svržení vlády samotným lidem či vojenským zásahem jiného státu.

Ve své práci jsem dále rozebrala politický systém Turecka od 2. světové války po současnost, kde jsem chtěla ukázat, že modernizace Turecka je dlouhým procesem, a že je zde dlouhodobá snaha o jeho demokratizaci a vstupu do evropských struktur. Po druhé světové válce bylo Turecko hospodářsky otřeseno a lidé volali po změně politického systému. Vznikla poprvé fungující opoziční strana, která chtěla více demokratizovat společnost a dát větší prostor náboženskému vyznání, které bylo za Atatürka potlačováno. Došlo tedy k islamistickým tendencím, ale organizace náboženské obce stále zůstala v rukou sekularizovaných vládních institucí. Důležitou organizací, která dohlíží nad politickým systémem v Turecku je armáda, která zasáhla celkem 3,5 krát. Ta však v současnosti tvoří překážku demokratizaci, protože vstupuje do politického systému a někdy je dokonce nazývána jako skrytá vláda. Poprvé pak svrhla režim roku 1960, když se vládnoucí strana Demokratů rozešla s politikou liberalizace a přijala zákony omezující svobodu, vysokoškolskou autonomii, opoziční aktivity a zavedla povinnou výuku islámského náboženství na školách. Podobná situace se zopakovala i v letech 1971, 1980 a 1997. Naposled se ale spíše jednalo o postmoderní či virtuální převrat, protože nedošlo k žádným velkým nepokojům či násilím. Zároveň však došlo v 60. letech k vytvoření Rady národní bezpečnosti, která rozšířila možnosti armády při usměrňování vývoje společnosti. Oficiálně bylo

její úlohou radit vládě v otázkách domácí a zahraniční bezpečnosti, ale ve skutečnosti se z ní stalo skutečné mocenské centrum.

Roku 2002 a 2007 vyhrála volby Strana spravedlnosti a rozvoje (AKP), která ani tak nezdůrazňuje islámské hodnoty jako proevropskou a prointegrační politiku. Sama sebe označuje jako „demokraticko- konzervativní strana“ a vyhýbá se definici „islámská.“ Propaguje také zásady sekularismu, demokratické hodnoty a vládu zákona. Za její vlády došlo k důležitým reformám a můžeme ji označit za pozitivní krok vpřed. Byla zvolena v demokratických volbách a snaží se o naplnění přání voličů. Většina Turků si nepřeje přímou orientaci na islámské země, zároveň však nechtějí skrývat své tradice a vyznání.

Mezi dlouhodobé turecké snahy patří vstup do EU. Žádost byla podána roku 1959, kandidátskou zemí se však Turecko stalo až roku 2006. Země stále nenaplnuje kodaňská kritéria, i přes neustálé reformy, které činí. Podpora členství v Evropské unii mezi obyvateli tím dlouhodobě klesá. Kam se tedy bude Turecko v budoucnosti ubírat? Můžeme říci, že jsou zde dvě možnosti, které bych chtěla v závěru své práce rozebrat. První z nich je orientace směrem na Evropskou unii a druhá na islámské země. Mnoho odborníků tvrdí, že pokud Turecko nebude mít naději na vstup do evropských struktur, tak zde nebude pokračovat demokratizace a modernizace. V současnosti zde totiž působí i vliv EU, která upozorňuje na jisté nedostatky v politickém systému Turecka a tlačí na jeho změny. Pokud však nebude existovat plán vstupu, může se stát, že Turecko od této snahy upustí a pozmění svou orientaci směrem na Východ. Začalo by spíše spolupracovat s islámskými zeměmi a hrozila by možná islamizace země.

Co by to pak znamenalo pro EU? Především ztrátu zatím jediné muslimské země v okolí Evropy, která postupuje směrem k demokratizaci. Již samotný proces přístupových jednání je pro Turecko přínosem, ale musí vidět, že se s nim jedná čestně. Evropské země požadují, aby zde byla stabilní demokracie, vláda práva, ochrana menšin a dodržování lidských práv. Zda se to Turecku povede je otázka, kterou vyřeší jen budoucnost. Naší snahou by však mělo být tuto zemi podporovat nejenom proto, že je Evropě velmi blízko, ale proto, že tím může ostatním islámským zemím ukázat cestu, kterou by se měly také vydat- cestu demokracie a svobody. To bych pak viděla jako jeden z hlavních cílů Evropské unie. Stabilizovat a demokratizovat nejen vlastní členy, ale působit v kladném směru i na země, se kterými sousedí.

Abstract

Bachelor thesis Modernization and democratization of Turkey aims at analyzing political system of the Ottoman Empire and Turkey. It attempts to prove that the process of reforms and democratization was held for centuries, started in the Ottoman Empire and then continued in Turkey. The Ottoman Empire was the first Muslim state where the constitution was adopted and political organizations implemented. There was a long-time effort to be closer to Europe and this is also the main aim of Turkey nowadays. Paper's first attempt is to examine political system of Turkey from the birth of the state till present and find out if it is stable democracy. Then it is trying to examine the way of Turkey to the European Union and explore why it should become a member state. The third attempt of this thesis is to analyze problems of democracy in Turkey and the other Muslim states.

The paper starts with examination of the Ottoman Empire, its reforms and decline. Then it continues with the movement of Young Turks and focuses on the reforms which were made by Atatürk. His aim was secularization and modernization of the society. Sultanate and caliphate were abolished and the republic was proclaimed. The fourth chapter of the thesis examines the political system of Turkey after Second World War till the present. The situation in the country after the war was critical and people were calling for a change. It came with the first opposition - Democrat Party, which was officially registered in 1946. It won elections in 1950 and governed until 1960. The conclusion of this chapter is that Turkey is not yet a stable democracy. One of the obstructions is army, which has a strong power. It sees yourself as a „watchdog “ of the Turkish republic but can also intervene to the political system in any time. That happened in 1960, 1971, 1980 and 1997.

Turkey's aim to become EU member is a long-time effort. It started with the application to become associate member of the European Community in 1959 and lasts till now. The country still struggles to fulfill Copenhagen Criteria. Although that the aim of my thesis is to prove that the process to become member of the EU may be very advantageous for Turkey and also for other states in the region.

The last chapter examines problems of democracy in Turkey and other muslim states. The conclusion is that one of the main indicators for democracy is not religion but education and the standard of living. The conclusion of my thesis is that Turkish membership in EU is highly

important not only for the democracy in Turkey but also in the Middle East and other Muslim countries. Turkish membership could be a sign for the other states, that modern and democratic Muslim society has place in the West. That should be a main vision of the EU in the future and I hope it will.

Použitá literatura

1) Literatura zaměřená všeobecně:

- DURMAN, K. *Blízký východ ve světové politice 1918- 1959*, Nakl. politické literatury, Praha 1966
- DVOŘÁKOVÁ, V. - KUNC, J. *O přechodech k demokracii*, vyd. Sociologické nakladatelství, Praha 1994
- GREW, J. *Turbulent Era. A Diplomatic Record of Forty Years*, vol. I, vyd. Hammond & Co, New York 1953
- KEDOURIE, E. *England and the Middle East. The Vital Years 1914- 1921*, vyd. Bowes, Londýn 1956
- KROPÁČEK, L. *Blízký východ na přelomu tisíciletí*, vyd. Vyšehrad, Praha 1999
- LENEZOWSKI, G. *The Middle East in World Affairs*, vyd. Cornell University Press, New York 1962
- LEWIS, B. *Dějiny Blízkého východu*, nakl. Lidové noviny, Praha 1997
- LIPSET, S. M. *Political man: the social bases of politics*, vyd. John Hopkins University Press, New York 1963, str.31
- PEVSNER, L. W. *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East*, vyd. The Free Press, New York 1964
- ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody*, vyd. Academia, Praha 2005

2) Literatura zaměřená na islám:

- GOMABÁR, E. *Moderní dějiny islámských zemí*, nakl. Karolinum, Praha 1999
- KROPÁČEK, L. *Islámský fundamentalismus*, vyd. Vyšehrad, Praha 1996
- KŘIKAVOVÁ, A.- MENDEL, M.- MULLER, Z.- DUDÁK, V. *Islám, ideál a skutečnost*, vyd. Baset, Praha, 2002
- LUNDE, P. *Islám: víra, kultura, dějiny*, vyd. Euromedia Group, Praha 2004
- MUZIKÁŘ, J. *Islám v politice*, vyd. Svoboda, Praha 1987
- NEUŽIL, O.- MIZEROVÁ, A. *Islám a jeho svět*, vyd. Moravské zemské muzeum, Brno 1995

TAUER, F. *Svět islámu: jeho dějiny a kultura*, vyd. Vyšehrad, Praha 1984

3) Literatura zaměřená na Turecko

DADRIAN, V. N. *Warrant for Genocide: Key Elements of Turko- Armenian Conflict*, vyd. Transaction Publishers, New Jersey 2004

DAVISON, R. H. *Turkey- A Short History*, vyd. The Eothen Press, Huntingdon Cambs 1991

DOGAN, K. *Turkey* 2006, vyd. Turkish News Agency, Ankara 2006

DOOD, C. H. *The Crisis of Turkish Democracy*, vyd. The Eothen Press, Huntingdon 1990

FULLER, G. E. *The New Turkish Republic*, vyd. U. S. Institute for Peace, Washington D.C. 2008

GORDON L. J. *American Relations with Turkey 1830- 1930*, vyd. University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1932

GOZEN, G. *Turkey's Delicate Position Between NATO and the ESDP*, vyd. Center for Strategic Research, Ankara 2003

HEYD, U. *Foundations of Turkish Nationalism, The life and Teachings of Zoiya Gokalp*, vyd. Luza and Co., Londýn 1950

HUMBARACI, A. *Middle Eastern Indictment*, vyd. Robert Hale Ltd London 1950

KINROSS, P. B. *The Ottoman Centurie: the Rise and Fall of Turkish Empire*, vyd. Harper Collins, New York 2002

KIRISCI, K. *The Kurdish Question and Turkey*, vyd. Frank Cass Publishers, Londýn 1998

KRUEGER, A. O. *Swiming Against Tide: Turkish Trade Reforms*, vyd. ICS Press, San Francisco 1992

KRUEGER, A. O. *Turkey: Trade Reforms in the 1980s*, ICS Press, Saint Francisco 1991

LACINER, S.- Özcan, M.- Bal, I. *European Union with Turkey*, vyd. ISRO, Ankara 2005

LARABEE, S.- LESSER, O. I. *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*, vyd. Nation Security Research Division, Pittsburg 2003

LIEBERT, U. *Parliament and Democratic Consolidation in Southern Europe: Greece, Italy, Portugal, Spain and Turkey*, vyd. Pinter Publishers, Londýn 1990

MARR, P. *Turkey and Iraq, Distant Neighbor- Turkey's role in the Middle East*, vyd. Henri Barkey, Washington D.C. 1996,

MENDEWILLE, J. *Turecko*, vyd. Geodezzie, Brno 2000

- MUGHDISUDDIN, O. A. *Turkey and The Middle East: Systemmatic and Subsystemic Determinants of policy 1960-1975*, vyd. Foreign Policy Institute, Ankara 1993
- NORDLINGER, E. A. *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*, vyd. Prentice-Hall Englewood- Cliffs 1977
- ÖZAL, T. *Turkey in Europe and Europe in Turkey*, vyd. Context Typographics, High Wycombe, Bucks 1991
- ÖZCAN, M. *From Crisis to Recovery: Quo Vadis Turkish Economy?* Vyd. ISRO, Ankara 2008
- PALMER, A. *Úpadek a pád Osmanské říše*, vyd. Panevropa, Praha 1996
- PIRICKÝ, G. *Turecko*, vyd. Libri, Praha 2006
- PRAVEC, K. *Kemal Atatürk*, vyd. Svoboda, Praha 1967
- REJSNĚRA, M. KUBCOVA, B. K. *Novověké dějiny orientálních zemí, díl II*, Praha 1961
- ROBINS, P. *Turkey and the Middle East*, vyd. Royal Institute of Internation Affairs, Londýn 1991
- SHAW, S. J. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, vyd. Cambridge University Press, Cambridge 1977
- TÉKIN, A. *Le Kemalisme*, Paris 1937
- ZURCHER, E. J. *Turkey- a Modern History*, vyd. I. B. Tauris and Co LTD., Londýn 1993
- WARD, B. *Turkey*, Oxford University Press, Londýn 1942

4) Články v periodikách a na internetu

- AUSTINA, G.- PARKER, K.- SCHAEFER, S. *Turks in Europe, why are we afraid?* Vyd. London Foreign Policy centre, Londýn 2005, dostupné také z: <www.fpc.org.uk/fsblob/597.pdf> [12. 5. 2008]
- ÇAGAPTAY, S. EU reforms diminish the role of the Turkish military: Ankara is knocking on Brussel's door, *The Turkish Yearbook of International Relations*, no.xxxiv, vyd. Ankara University Faculty of Political Science, Ankara 2003
- ÇAGAPTAY S.- GENCSOY, N. Startup of the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline, Turkey's Energy Role, *Policywatch 998*, vyd. Washington Institute for Near East Policy, Washington D.C., 2005
- KUČERA, R. Turecko a EU. Klíčové problémy jejich vztahů, *Konference 2006: Institucionalizace a decentralizace v EU*, vyd. Karolinum, Praha 2006

PRZEWORSKI A.- LIMONGI F. Modernization, Theories and Facts, *World Politics*, 49, č.2, vyd. Johns Hopkins University Press, Princeton 1997

RIEMER, A. K. Turkey and Europe at a cross-road: Drifting apart or approaching each other, *The Turkish yearbook of International Relations*, no.xxxiv, vyd. Ankara University Faculty of Political Science, Ankara 2003

SAYARI, S. The United States and Turkey's membership in the EU, *The Turkish Yearbook of International Relations*, no.xxxiv, vyd. Ankara University Faculty of Political Science, Ankara 2003

STERN, Y. Turkey singing a new tune, *Haaretz*, dostupné z: <www.haaretz.com/hasen/spages/524517.html> [14. 3. 2008]

TAHERI, A. Turkey's bid to raise its Islamic profile and court Europe may backfire, *Arab View*, dostupné z: <www.arabview.com/articles.asp?article=471> [25. 4. 2008]

YAVUZ, H. The transformation of a Turkish Islamic movement, *American Journal of Islamic Social Sciences* 22, Herndon, 2005

5) Internetové zdroje

BBC:

Dostupné z URL: <<http://news.bbc.co.uk>>

CIA- the-world-factbook:

Dostupné z: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook>>

Euroactiv:

Dostupné z URL: <www.euractiv.cz>

Informace o zemích:

Dostupné z URL: <www.Country-studies.com>

Mladá fronta:

Dostupné z URL: <<http://zpravy.idnes.cz>>

Předseda turecké vlády:

Dostupné z URL: <<http://www.byegm.gov.tr>>

Turecké ministerstvo zahraničí:

Dostupné z URL: <<http://www.mfa.gov.tr>>

Politická strana AKP:

Dostupné z URL: <<http://eng.akparti.org.tr>>

Wikipedia:

Dostupné z URL: <<http://en.wikipedia.org>>